

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Spalovač mrtvol v knižní i filmové podobě

Vypracovala: Karolína Matějková

Vedoucí práce: prof. PaedDr. Michal Bauer, Ph.D.

České Budějovice 2016

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala panu prof. PaedDr. Michalu Bauerovi, Ph.D. za odborné rady a připomínky. Dále bych chtěla poděkovat panu Mgr. Karlu Kratochvílovi, učiteli pelhřimovského gymnázia, za ochotu a za poskytnutou pomoc. Velký dík patří rovněž mé rodině, která mě při studiu vždy podporovala.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 15. 6. 2016

.....

Karolína Matějková

Anotace

Bakalářská práce se zabývá interpretací díla *Spalovač mrtvol* od Ladislava Fukse a komparací se stejnojmenným filmem, který natočil režisér Juraj Herz. První část práce nabízí stručný pohled do autorova soukromého a uměleckého života. Cílem druhé části práce je analýza novely, která je zaměřena na rozbor postav hlavních i vedlejších a motivů. Ve třetí části je představena filmová verze díla. Analýza se soustředí na motivy a technickou část, tedy kameru, střih a zvuk. Závěrečná kapitola se věnuje komparaci obou zpracování, zejména porovnáním filmových postav s charaktery literárními a jednotlivých scén.

Klíčová slova: Ladislav Fuks, Spalovač mrtvol, román, film, komparace

Abstract

The bachelor thesis deals with the interpretation of Ladislav Fuks's work *The Cremator* and a comparison of a film with the same title, which has been directed by Juraj Herz. The first part of the thesis offers a brief view into the private and artistic life of the author. The aim of the second part is the novel analysis, which is focused on primary as well as secondary characters and motives. The third part presents a film version of the novel. The analysis is focused on motives, technical part such as camera, edit and sound. The last part deals with a comparison of both versions, especially film and novel characters and each scenes.

Key words: Ladislav Fuks, The Cremator, novel, film, comparison

Obsah

Úvod.....	6
1. Ladislav Fuks.....	8
1.1 Autorův profesní a soukromý život.....	8
1.1.1 Profesní život.....	8
1.1.2 Soukromý život.....	9
2. Novela Spalovač mrtvol	11
2.1 Osnova.....	13
2.2 Událost	15
2.3 Postavy	16
2.3.1 Neverbální akce	18
2.3.2 Mluvení.....	19
2.3.3 Myšlení	21
2.3.4 Emoce, vnímání a počitky	22
2.4 Prostředí	23
2.5 Motivy	25
3. Film Spalovač mrtvol	26
3.1 Motivy	30
3.2 Kamera, střih a zvuk	33
4. Porovnání knižního a filmového zpracování.....	36
4.1 Film a román	37
4.1.1 Postavy.....	38
4.1.2 Pasáže.....	40
Závěrečné shrnutí.....	44
Seznam literárních děl a rok vydání	46
Seznam použité literatury	47

Úvod

Tématem bakalářské práce je interpretace díla *Spalovač mrtvol* od Ladislava Fukse a stejnojmenného filmu Juraje Herze a jejich porovnání. Není tajemstvím, že Juraje Herze zaujal předně název novely, její obsah pak méně.

První vydání novely *Spalovač mrtvol* se vztahuje k roku 1967. Od té doby bylo dílo vydáno šestkrát, a to v nakladatelství Mladá fronta, Odeon, Nakladatelství Lidové noviny a Academia. *Spalovač mrtvol* je považován za groteskní hororovou novelu, přičemž prvky jednotlivých žánrů se prolínají.

Na psaní scénáře k filmu se podílel Juraj Herz společně s Ladislavem Fuksem, který souhlasil se změnami, jež režisér spisovateli navrhl. Film byl natočen v roce 1968 a podíl na jeho úspěchu nemělo pouze skvělé herecké obsazení, s Rudolfem Hrušínským v čele, nýbrž i kameraman Stanislav Milota, Zdeněk Liška, který složil hudbu a v neposlední řadě také Jaromír Janáček a František Černý, coby zprostředkovatelé střihu a zvuku.

První část práce bude věnována autoru novely, jeho profesnímu i soukromému životu. Ladislav Fuks patří ke spisovatelům, jejichž díla byla napsána či vydávána i v období normalizace. V prvních letech tohoto období vydal díla *Oslovení z tmy* a *Nebožtíci na bále*. O dva roky později, v roce 1974, vydal román na objednávku s názvem *Návrat z žitného pole*. Mezi lety 1976-1978 publikoval prózy *Mrtvý v podchodu*¹, *Pasáček z doliny* a *Křišťálový pantoflíček*. V 80. letech se pak opět vrací ke své původní poetice díly *Obraz Martina Blaskowitze* a *Vévodkyně a kuchařka*.

Ve druhé části bude provedena analýza novely, přičemž teoretickým vzorem bude dílo *Příběh a diskurs* od Seymoura Chatmana. Při rozboru díla se zaměříme na osnovu, událost, postavy, prostředí a motivy. Na postavy se dále podíváme detailněji, a to z hlediska jejich neverbální akce, mluvení, myšlení, emocí, vnímání a počitků.

V třetí části, určené filmu, nejprve nastíníme děj, poté se budeme věnovat motivům a závěr této kapitoly přinese pohled na technickou stránku, a to kameru, střih a zvuk. Předmětem zájmu však nebude odborný popis jejich fungování, nýbrž jejich

¹ Se spoluautorem Oldřichem Koskem

postupy. Kamera, zvuk a střih ve filmové verzi hrají velmi důležitou roli, utváří její charakter.

Ve čtvrté části pak provedeme komparaci obou zpracování. Nejprve uvedeme klíčové rozdíly mezi filmem a románem jako takovým, posléze mezi filmovými a literárními postavami a jednotlivými pasážemi.

1. Ladislav Fuks

1.1 Autorův profesní a soukromý život

1.1.1 Profesní život

Ladislav Fuks se narodil v Praze 24. září 1923. O šest let později započal školní docházku na obecné škole v Půjčovní ulici, odkud odešel po přestěhování se s rodiči na Žižkov a nastoupil do obecné školy v ulici Na Pražačce. Poté studoval na klasickém gymnáziu na Žižkově, kde tvořil své první literární pokusy. Odmaturoval nakonec na reálném gymnáziu v Truhlářské ulici, kam přestoupil. Během svých studií vytvořil původní rukopis románu Variace pro temnou strunu. Po úspěšně složené maturitní zkoušce pracoval jako účetní pozemkového úřadu a později vykonával pozici účetního ve Vrchní správě statků.

V roce 1945 pokračoval ve studiu, a to na znovuotevřené Filozofické fakultě Karlovy univerzity, kam docházel na přednášky filozofie, psychologie, pedagogiky a dějin umění. Od roku 1956 publikoval v časopisech své odborné a popularizační články především z oblasti dějin umění a o tři roky později beletristické texty, a to povídky z cyklu Mí černovlasí bratři. Téhož roku se stal zaměstnancem Národní galerie. V letech 1956-1959 pracoval jako odborný pracovník státní památkové správy.

Jako spisovatel z povolání je označován od roku 1963, kdy byl vydán Pan Theodor Mundstock. Až ve svých čtyřiceti letech se vepsal do paměti společnosti dílem, které je z celé autorovy tvorby tím nejpřekládanějším (němčina, maďarština, španělština, francouzština, polština, angličtina, finština, rumunština, bulharština, nizozemština, srbochorvatština, slovenština, italština). Autorovou prvotinou však byla odborná monografie Zámek v Kynžvartu – historie a přítomnost. V šedesátých letech a v počátcích let sedmdesátých byly vydány prózy, které ukazovaly Fuksovu spisovatelskou kvalitu. Byly jimi například Variace pro temnou strunu, Spalovač mrtvol či Myši Natálie Mooshabrové.

Ladislav Fuks patřil k autorům, kteří mohli publikovat i v období normalizace. Díla napsaná v letech 1974-78 (Návrat z žitného pole, Pasáček z doliny, Mrtvý v pochodu a Křišťálový pantoflíček) byla přizpůsobena tehdejšími oficiálními požadavkům na literaturu, a pozbyla tak hodnoty, které dosahovala Fuksova díla předchozí. Fuks byl rovněž v těchto letech pronásledován Státní bezpečností, a tak si

nemohl dovolit vystoupit z řady. Za totalitního režimu trpěl úzkostnými stavy z pronásledování a možného postihu mocenským aparátem, který ale spisovatelovy psychické lability zneužíval.²

Osmdesátá léta nepřinesla spisovatelovi velký úspěch. Historické události vedly k tomu, že o některá jeho díla přestal být zájem, a také přišel o možnost získat titul národního umělce,³ po kterém velmi toužil.⁴ Ladislav Fuks se ještě pokusil napsat román s názvem Podivné manželství paní Lucy Fehrové, avšak jeho pokus byl neúspěšný, protože nebyl schopen v hlavě udržet souvislý příběh.⁵ Z díla byla zveřejněna pouze první kapitola. Poté se vlastnímu psaní už nevěnoval, avšak vyhověl ještě žádosti svého přítele Jiřího Tušla a začal sepisovat své paměti. Vzešla z toho kniha s názvem *Moje zrcadlo*. Jiří Tušl pak opatřil knihu podtitulem *a co bylo za zrcadlem*.

Fuksova díla byla přeložena do řady světových jazyků. Nesmím také opomenout filmy, které byly natočeny podle literární předlohy Ladislava Fukse: *Spalovač mrtvol*, *Příběh kriminálního rady*, *Návrat z žitného pole*, *Nebožtíci na bále* a další. Spisovatelovou tvorbou se inspirovaly i divadlo či dokonce opera.

Díla Ladislava Fukse jsou do detailů promyšlená a zajímavé je, že autor při tvorbě vycházel pouze ze své paměti.⁶ V době, kdy mu přestala sloužit, skončil se psaním a brzy poté se jeho už tak ne příliš dobrý zdravotní stav zhoršil. Zemřel 19. srpna roku 1994 ve svém bytě a údajně byl nalezen až dva dny po své smrti.⁷

1.1.2 Soukromý život

Ladislav Fuks byl záhadný podivín a troufám si jej zařadit k nejzvláštějším postavám české literatury. To, co zformulovalo (nebo alespoň výrazně ovlivnilo) jeho osobnost, byl přístup rodičů k Ladislavovi v dětství. Otec Václav Fuks zastával funkci významného policejního důstojníka, jímž byl i ve svém soukromém životě, a tak kvůli strohé, až chladné otcově povaze Ladislav postrádal otcovskou lásku. Avšak rodičovské lásky se mu nedostávalo ani ze strany matky. Marie Fuksová se spíš než o svého syna

² GILK, Erik. *Vítěz i poražený. Prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host – vydavatelství, s. r. o., 2013, s. 153.

³ V roce 1978 obdržel titul Zasloužilý umělec.

⁴ GILK, Erik. *Vítěz i poražený. Prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host – vydavatelství, s. r. o., 2013, s. 237.

⁵ Tamtéž.

⁶ POLÁČEK, Jan. *Příběh spalovače mrtvol: dvojportrét Ladislava Fukse*. V Praze: Plus, 2013. Objevené portréty, s. 48.

⁷ Tamtéž.

starala o domácnost nebo své společenské povinnosti. S rodiči ho nepojil blízký vztah a v pozdějších letech se o nich v rozhovorech příliš nezmiňoval. Pokud k tomu přece jenom došlo, podával jen suché a vedlejší informace, vyhýbal se jakýmkoliv bližším charakteristikám.⁸

14. září 1963 zemřel Fuksův otec a 14. února 1975 matka, o kterou se jistý čas vzorně staral. Matka Marie byla psychicky nemocná a se svým synem žila v jeho bytě v ulici Národní obrany v Dejvicích. Za zmínku jistě stojí fakt, že přátelé, kteří spisovatele navštěvovali, netušili, že se nemocná matka v bytě nachází.⁹ Právě Ladislavova matka byla jedním z důvodů, proč po okupaci spisovatel neemigroval, ačkoliv o tom nějaký čas vážně uvažoval.¹⁰

Velmi zajímavou životní etapou ve Fuksově podivínském žití byl vztah s Italkou z vysoce postavené rodiny Giulianou Limiti, kterou Ladislav Fuks zaujal při svých přednáškách¹¹. Fuksovi byla Giuliana sympatická a domníval se, že právě ona by jej mohla změnit. Byl totiž homosexuál. Svou orientaci střežil před veřejností, nikoliv však před svými přáteli. A tak se v roce 1964 oženil s bohatou Italkou v Miláně. Svatba dopadla tragicky, Fuks chvíli po obřadu utekl s jakýmsi rumunským číšníkem, svou manželku tedy opustil při první možné příležitosti.¹² Fuks se ke své ženě již nevrátil, a dokonce se před ní schovával v psychiatrické léčebně.¹³ Ladislav o sňatku nehovořil a ani fotografií dvojice se příliš nedochovalo. K této etapě se spisovatel nevyjadřoval, pravděpodobně na ni chtěl zapomenout.

Své soukromí si střežil a stejně tak i svůj osobitý způsob psaní. Když došlo na téma jeho literární tvorby, vždy převedl řeč jinam, nebo dokonce odešel z místnosti. Fuks ale tvrdil, že nepsal o tom, co by nezažil sám nebo někdo jiný.¹⁴ Svá díla vytvářel ve své pracovně, která fascinovala každého, kdo ji spatřil. Byla totiž plná nejrůznějších předmětů, jejichž součástí byl i vycpaný papoušek, ke kterému spisovatel často mluvil.

⁸ POLÁČEK, Jan. *Příběh spalovače mrtvol: dvojportrét Ladislava Fukse*. 1. vyd. V Praze: Plus, 2013. Objevené portréty, s. 126.

⁹ Tamtéž, s. 59.

¹⁰ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Vyd. 1. Brno: Host, 2013. Tváře české literatury, s. 113.

¹¹ POLÁČEK, Jan. *Příběh spalovače mrtvol: dvojportrét Ladislava Fukse*. 1. vyd. V Praze: Plus, 2013. Objevené portréty, s. 50.

¹² Tamtéž, s. 92.

¹³ Tamtéž, s. 102.

¹⁴ Tamtéž.

Místnost byla černě vymalovaná a obsahovala několik zrcadel, která Fukse fascinovala.¹⁵

Ladislav Fuks nebyl jen výborným spisovatelem, ale i milovníkem opery a dobrého jídla.¹⁶

2. Novela Spalovač mrtvol

Autorovo čtvrté dílo bylo společností velmi očekáváno nejen z důvodu hororového žánru novely, o čemž se autor často zmiňoval, ale také proto, že se text novely měl stát předlohou pro stejnojmenný film režiséra Juraje Herze. I přes velkou publicitu bylo zpočátku dílo podrobena drsné kritice.¹⁷

Groteskně laděný psychologický horor pojednává o pracovníkovi pražského krematoria Karlu Kopfrkinglovi. Ten se zpočátku jeví jako vzorný manžel a spořádaný člověk, jehož smyslem života je vést spokojený život se svou rodinou, manželkou Marií, starší dcerou Zinou a synem Milivojem. Své nejbližší oslovuje zvláštními jmény, a to *nebeská*, *sličná*, *něžná*, *krásná* či *čarokrásná*. Pro svou ženu pak zvolil jméno Lakmé.

Po krátkém čase stráveném s Karlem Kopfrkinglem, jehož žena Marie jej na jeho přání oslovuje Roman, čtenář blíže poznává podivnou povahu hlavní postavy. Pan Kopfrkingl je zcela naplněn svou prací, považuje ji za místo, kde dochází ke spasení lidských duší. Při obřadech s láskou poslouchá operní skladby, které jsou pouštěny nebožtíkům při spalování. Pan Kopfrkingl má rád vše, co je krásné, a tak si upravuje realitu. Například udává smyšlené informace o osobách na obrazech, jež vlastní či koupí. Nebo přejmenuje název restaurace. Je majitelem a milovníkem knihy o Tibetu, ve které si čte jako v Bibli.

Pan Kopfrkingl žije svůj život plný stereotypu do doby, než jej navštíví přítel a spolubojovník z války, Němec celým svým srdcem i duší, Walter Reinke. Ten svého přítele seznamuje s aktuální politickou situací a vyzdvihuje vůdce Hitlera,

¹⁵ POLÁČEK, Jan. *Příběh spalovače mrtvol: dvojportrét Ladislava Fukse*. 1. vyd. V Praze: Plus, 2013. Objevené portréty, s. 116.

¹⁶ Tamtéž, s. 128.

¹⁷ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Vyd. 1. Brno: Host, 2013. Tváře české literatury, s. 62.

antisemitismus a nástup čisté árijské rasy k moci, tedy hlavní body Hitlerovy politiky. Zpočátku pan Kopfrkingl slova přítele nebere příliš vážně, avšak postupem času jim naslouchá, a dokonce se s nimi ztotožňuje. Od této chvíle se uvažování doposud mírumilovného pana Kopfrkingla radikálně mění. Je přesvědčen o své německé krvi, o povinnosti vůči říši, sleduje Židy, dokonce udává své spoluzaměstnance a židovského souseda lékaře, kterého doposud ctil. Svě rodině vštěpuje myšlenky Hitlerovy, resp. Williho a dělá vše, co mu Willi poručí, aby vykonal v zájmu říše. Navštěvuje se svým přítelem Casino, kde se scházejí členové strany NSDAP, jejíž součástí se stává i sám pan Kopfrkingl.

Pan Kopfrkingl se zcela podvolí Hitlerově nacismu. Poté, co se dozví pravdu o židovském původu své manželky, začne na jejich vztah pohlížet jinak, a dokonce sděluje přátelům z NSDAP, že by se dal rozvést. Svou oddanost však prokáže hrůzným činem. Lakmé oběsí ve své oblíbené místnosti, v koupelně. Poté v krematoriu umlátí tyčí svého zženštilého syna Miliho. V situaci, kdy plánuje připravit o život i svou dceru Zinu, se zjevuje panu Kopfrkinglovi tibetský vyslanec a sděluje mu, že je čas jít a spasit lidstvo. Poté k němu přistoupí muži v bílém, nastoupí do bílého auta a je pravděpodobně odvezen do ústavu do Německa.

V samém závěru knihy se pan Kopfrkingl vrací sanitním vlakem z Německa do vlasti a při cestě okénkem spatří vracející se lidi z koncentračního tábora. Obrací se ke svým zraněným spolucestujícím a s úsměvem jim sděluje: „*Šťastné lidstvo. Spasil jsem je. Jistě už nikdy nebude na světě pronásledování, nespravedlnost a utrpení, jistě už ne, ani koně...Pánové, teď nastává ten nový řád.*“¹⁸

Benjamin Seymour Chatman ve svém díle *Příběh a diskurs* dělí dle strukturalistické teorie narativ na dvě části: *příběh*, který se dále skládá z obsahu neboli řetězce událostí (jednání a dění) a z tzv. existentů (postavy, prvky prostředí), a *diskurs*, kterým rozumíme výraz neboli prostředek, jímž se obsah vyjadřuje.¹⁹

O událostech příběhu se tradičně říká, že tvoří konfiguraci zvanou osnova.²⁰

¹⁸FUKS, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Vyd. 6. V EMG 3. Praha: Odeon, 2013, s. 137.

¹⁹CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008. Teoretická knihovna, s. 18.

²⁰Tamtéž, s. 43.

2.1 Osnova

Úkolem osnovy je zdůraznit nebo upozadit určité události příběhu, některé interpretovat a jiné ponechat k vyvození, předvádět (*show*) či vyprávět (*tell*), komentovat či přejít mlčením, zaostřit na ten či onen aspekt události nebo postavy.²¹

Novela se skládá z patnácti kapitol, přičemž každá hovoří o nějaké epizodě v životě pana Kopfrkingla. V díle se setkáváme se třemi hlavními prostředími, a to domácností pana Kopfrkingla, krematoriem a scénami z exteriéru.²²

První kapitola sice není klíčová, avšak čtenáři již na samém začátku nastíní důležité prvky, jež jej budou provázet celým příběhem. Již první slovo *Něžná*, řečeno hlavním hrdinou příběhu, vtáhne čtenáře do podivného světa pana Kopfrkingla. Dalším prvkem, jenž se objevuje již na první stránce novely, je motiv *mladičké růžolící dívky v černých šatech*. O pár stránek později zase *starší žena v brýlích u sklenice piva* či *tlustší mužík s červeným motýlkem a bílým tvrdým límcem*. Motivům však bude věnována pozornost později. Také je zmíněn Kopfrkinglův pocit méněcennosti: „...já mám pořád pocit, že pro vás dělám strašně málo.[...]“ „, [...] A nám se snad, Romane...“ usmála se, „špatně nevede... Máš slušnou gázi, máme velký, krásný byt, klidně se starám o domácnost, o děti...“ „Nevede,“ řekl pan Kopfrkingl, „tvou zásluhou. Že jsi měla věno. Že nás podporovala tvá blažená matka. Že nás podporuje tvá slatiňanská teta, která, kdyby byla katolička, by byla, až umře, prohlášena za svatou. Ale co jsem udělal já? [...]“²³ Pro hlavního hrdinu je charakteristické měnění reality ku obrazu svému. Svou manželku oslovuje Lakmé, ačkoliv se jmenuje Marie, a od své ženy zase požaduje, aby jej nazývala Romanem, přestože je Karel. Restauraci U Hroznýše pak přejmenuje na restauraci U Stříbrného pouzdra, protože *stříbrné pouzdro je tajemství, do poslední chvíle nikdo neví, co takové pouzdro skrývá, až když ho dokonale otevře a podívá se...*²⁴ Tímto Kopfrkinglovým tvrzením autor čtenáři naznačuje, že v novele dochází k postupnému odkrývání fakt.²⁵

²¹ CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008. Teoretická knihovna, s. 43.

²² GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Vyd. 1. Brno: Host, 2013. Tváře české literatury, s. 67.

²³ FUKS, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Vyd. 6. V EMG 3. Praha: Odeon, 2013, s. 7-8.

²⁴ Tamtéž, s. 10.

²⁵ BUBENÍČEK, Petr. Tematizace bestiality ve Fuksově *Spalovači mrtvol*. In: *Sborník Filozofické fakulty brněnské univerzity* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2002 [cit. 2016-05-01], s. 125.

Dostupné z:

https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/104895/V_BohemicaLitteraria_04-2001-1_19.pdf?sequence=1.

Osnovu lze rozčlenit na pět hlavních událostí, které představuje návštěva panoptika, boxerský zápas, role žebráka a pozvání do Casina, návštěva Petřínské rozhledny a vražda Lakmé, Miliho a pokus o vraždu Ziny.

V panoptiku vypráví panu Kopfrkinglovi, jeho rodině a dalším návštěvníkům majitelka prostřednictvím veršů o morové epidemii v Praze, která se udála v sedmnáctém století. Tato událost je pravděpodobně tou nejdůležitější, protože jsou zde prostřednictvím voskových figurín zobrazeny budoucí zločiny pana Kopfrkingla.²⁶ „Byla to nějaká chodba, síň či sklep s dveřmi se síťkovanou záclonou, na zemi byly dlažky, stály tam černé stoly a truhly a mezi nimi...mezi nimi stál zpitvořený písař v klobouku s dlouhým pérem a vysokých botách, v rukou svíral nějakou tyč nebo hůl a vši silou ji napřahoval na menší dívku, která klesala na jedno koleno a zoufale si kryla hlavu a tvář.“²⁷ Téměř v přesném znění pak pan Kopfrkingl zbaví života svého syna Miliho v krematoriu, mezi rakvemi v černých vysokých botách a klobouku s pérem. Ve výše zmíněném proslovu majitelky je zahrnuta nejen vražda Miliho, ale i pokus o vraždu Ziny. „Podaří se písaři jeho dílo, nebo je v osudu Nadi, dívky, žítí? [...]“²⁸

Boxerského zápasu se pan Kopfrkingl účastní spolu se synem Milim a přítelem Willim, který mu v průběhu zápasu vštěpuje své názory, vychvaluje box jako vůdcův oblíbený sport, tvrdý, který mohou vykonávat jen tvrdí lidé. Časté zdůrazňování důležitosti silného jedince přiměje pana Kopfrkingla k pochybnostem ohledně takové vlastnosti svého syna. Začíná si uvědomovat, že Mili je slabý a trochu zženštilý.

Sehrání role žebráka je klíčové při proměně pana Kopfrkingla. Willi zadá panu Kopfrkinglovi úkol převléci se za žebráka, stát před židovskou radnicí, kde bude probíhat hostina na oslavu dne narození a smrti Mojžíše, a pozorovat a poslouchat židy, přičemž získané informace poskytne Willimu. Pan Kopfrkingl svůj úkol splní a později je pozván do Casina, jež je mu prezentováno takovým způsobem, že mu splývá s představou ráje.²⁹ Vstupem do Casina získává moc, o kterou tolik stál, ale nikdy své přání přímo nevyslovil.

Čtvrtou událostí je návštěva Petřínské rozhledny, kde se už plně projevuje Kopfrkinglův příklon k Hitlerovi a jeho politice. Schválně pak žádá svou ženu,

²⁶ MAGDOŇ, Libor. *Slovník české prózy* [online]. Heslo Spalovač mrtvol. 1994. [cit. 2016-02-11]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1423>

²⁷ FUKS, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Vyd. 6. V EMG 3. Praha: Odeon, 2013, s. 21-22.

²⁸ Tamtéž, s. 22.

²⁹ GILK, Erik. Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks. Vyd. 1. Brno: Host, 2013. *Tváře české literatury*, s. 76.

Židovku, aby se podívala do dále a spatřila tak vlát říšskou vlajku. Syna Miliho zase opakovaně vyzývá, aby pozoroval části města kouřovým žlutým skličkem a poznamenal, že *to sklíčko má podobnou barvu jako to, co mají u nich v okéncích žárovišť.*³⁰

Poslední významné události zahrnují vraždu manželky Marie a syna Miliho. Pan Kopfrkingl je přesvědčen, že tímto činem své blízké zachrání, spasí. Od vraždy své dcery Ziny je „vyrušen“ tibetským mnichem, který hrdinovi sděluje, že jejich vládce dalajláma zemřel a převtělil se právě do pana Kopfrkingla. On se tak stane jejich novým, očekávaným vůdcem. Pomatení hlavního hrdiny je potvrzeno odvedením muži v bílém do sanitního vozu, který jej pravděpodobně odveze do blázince.

Na samotný závěr novely se pan Kopfrkingl vrací sanitním vlakem do své vlasti, je už po válce a Židé se vrací domů z koncentračních táborů. Zůstává však otázkou, jakou roli zaujímal Karel Kopfrkingl, zda duševně nemocného pacienta či zaměstnance koncentračního tábora, podílejícího se na spalování lidí.³¹

2.2 Událost

Událost se skládá z *jednání (akce)* a *dění*, přičemž v obou dochází ke změně stavu. Jednání znamená změnu stavu, kterou uskutečňuje nějaký činitel nebo kterou je zasažen nějaký trpitel. Je-li toto jednání z hlediska osnovy významné, činitelé nebo trpitelé jsou označováni za postavy.³² Dění zase předpokládá predikaci, jejímž narativním objektem je postava nebo jiný existent, na nějž se upíná pozornost.³³

Tvůrcem veškerého jednání a dění je postava Karla Kopfrkingla. Vystupování ostatních osob je přizpůsobeno jeho činnosti, což lze demonstrovat na příkladě ze scény z Petřínské rozhledny. *Opět popošli vlevo, pan Kopfrkingl, Lakmé, děti, k jihu, k místu, kde byl pohled na Braník, Podolí, Smíchov, mladá růžolící dívka a mládenec popošli také dál, k východu, odkud byl pohled na hlavní část města, hlouček za ohbím na protilehlé straně ochozu zřejmě popošel též.*³⁴

³⁰ FUKS, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Vyd. 6. V EMG 3. Praha: Odeon, 2013, s. 110.

³¹ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Vyd. 1. Brno: Host, 2013. Tváře české literatury, s. 79.

³² CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008. Teoretická knihovna, s. 44.

³³ Tamtéž, s. 45.

³⁴ FUKS, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Vyd. 6. V EMG 3. Praha: Odeon, 2013, s. 112.

Hlavní událostí novely je proměna pana Kopfrkingla z milujícího manžela, otce a poctivého občana na udavače a stoprocentního nacistu trpícího bludem velikášství.

2.3 Postavy

Chatman ve své publikaci *Příběh a diskurs* tvrdí, že mezi základní činnosti, které může postava vykonávat, patří neverbální akce, mluvení, myšlení, emoce, vnímání a počítky.³⁵ Jednotlivými body se budu později zabývat detailněji.

Postavy v novele se pohybují vedle tajuplné síly (dějiny, prostředí, zlo), jež přesahuje možnosti jejich jednání a která je ani neláká usilovat o pochopení.³⁶ Pan Kopfrkingl je tvůrcem zla, ale zároveň je ovlivněn dobou, prostředím a Waltrem Reinke, prvotním tvůrcem zla. Rodina, manželka Marie, dcera Zina a syn Milivoj jsou jako loutky vedené panem Kopfrkinglem a současně drcené skličující epochou. Stejně tak osudy zaměstnanců krematoria, Bettelheimů či pana Strausse jsou v rukách pana Kopfrkingla a dějin.

Postavy v novele *Spalovač mrtvol* zaujímají z velké části pasivní roli, roli posluchače. Nedožíváme se téměř nic o jejich soukromém životě, neznáme jejich bližší charakteristiky. Několik drobných informací je však obsaženo ve stručných popisích pana Kopfrkingla, a tak například zjišťujeme, že Mili má rád sladké a je trochu zženštilý či že Zina hraje na klavír a chvíli má vztah s jistým panem Mílou. Prakticky jedinou aktivní postavou je právě Willi Reinke, který se může jevit jako *d'ábelský našeptávač, jako rafinovaný svůdce*.³⁷ Willi je jediná postava, se kterou pan Kopfrkingl vede rozsáhlý dialog, jsou rovnocennými partnery, zatímco při rozhovoru s ostatními aktéry zaujímá pan Kopfrkingl vedoucí pozici. Na čtenáře mohou monology pana Kopfrkingla působit až jako jakési dogma, nesetkáváme se totiž s odporem, s nesouhlasem.

Pokud se zaměříme na rodinu pana Kopfrkingla, zjišťujeme, že manžel a otec o svých nejbližších příliš mnoho neví. Působí sice jako harmonická rodina, až téměř

³⁵ CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008. Teoretická knihovna, s. 45.

³⁶ POHORSKÝ, Miloš. *Zlomky analýzy: k poválečné české literatuře*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 103.

³⁷ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Vyd. 1. Brno: Host, 2013. Tváře české literatury, s. 75.

dokonalá, avšak po hlubším pohledu do rodinných vztahů, poznáváme jejich povrchnost. Tak například v průběhu knihy připadá panu Kopfrkinglovi manželka smutná, ale nesnaží se dopátrat příčiny jejího smutku. Ačkoliv se na ženin stav zeptá, nečeká na odpověď a pokračuje dál ve svém monologu. Lakmé je popsána jako žena tichá a krásná, spokojeně se starající o svého manžela a dvě děti. Vlivem společenských událostí se spokojenost promění ve strach a situaci nepomůže ani manžel Karel, který se prostřednictvím svého přítele z války seznamuje s myšlenkami nacismu a postupně se stává jeho vyznavačem, tudíž i antisemitou. Marie je každou kapitolou skleslejší, protože i ona je Židovka a stejně tak i její děti. Zina je dívkou krásnou a rovněž jako její matka je černovlasá, na což autor často upozorňuje. Právě příjemný vzhled je u dívky pravidelně zmiňován, můžeme jej považovat za hlavní Zininu charakteristiku. Naopak s Milim jsou spojována slovesa týkající se strachu, obav či slabosti. Je také poněkud zženštilý, což je umocněno nejen jeho citlivými reakcemi na vše neobvyklé, ale i užitím vybraných sloves. „*Máš program?*“ zeptal se ho pan Kopfrkingl, a když Mili vyjekl, řekl: „*Tak běž a kup ho, ať víš, kdo boxuje.*“³⁸ Pan Kopfrkingl mnohokrát zmiňuje synovu slabost k sladkým pochutinám, což je vlastní spíše ženám.

V situaci, kdy manžel vraždí svou ženu a otec svého syna, nespatřujeme od obětí žádnou snahu se zachránit. Je možné a pravděpodobné, že nezaznamenali radikální proměnu hlavy rodiny, a tak netušili, že by byl schopen jim takto ublížit.

Novela je naplněna symboly a symbolika se projevuje i ve jménech vedlejších postav. Tak například zaměstnanci krematoria se jmenují: Beran, Fenek, Lišková, Pelikán, Srnec, Špaček, Vrána a Zajíc. Oběti, jež čekají v rakvích na svou poslední cestu, zase Daněk, Kalous, Vlk, Veverka či Piskoř. Postavy, které v příběhu vystupují, jsou pak věrni svému jménu. Beran je dle pana Kopfrkingla prudký, pan Fenek je ke konci novely ztotožněn se psem a slečna Lišková chytré odhadne záměry spalovače a raději včas opouští krematorium. Osudy části zaměstnanců krematoria jsou ovlivněny vnitřní proměnou pana Kopfrkingla. Své kolegy Berana, Zajíce a ředitele Srnce udává gestapu. Zvířata, která symbolizují příjmení postav, také představují tvory slabé, takové, které jsou loveny dravou zvěří.

Pokud se zaměříme na jména německá, zjistíme po jejich překladu, že i ony něco symbolizují. Tak například Reinke. *Rein* znamená v německém jazyce čistý, čirý, jasný. Nebo Bettelheim. Za součást výrazu můžeme považovat slovo *betteln*, které v překladu znamená žebrat, žadonit, škemrat. Slovíčko *heim* zase znamená domů či

³⁸ FUKS, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Vyd. 6. V EMG 3. Praha: Odeon, 2013, s. 72.

domov. A i samotné příjmení Kopfrkingl lze analyzovat. *Der Kopf* odpovídá českému slovu hlava. Příjmení zahrnuje i anglické slovíčko king, česky král.

Hlavní postavou a průvodcem příběhu je Karel Kopfrkingl. Na první pohled úsměvně podivný pán, věrný a milující manžel a otec, správný občan, jenž ctí zákony a pravidla. Avšak to vše je jen maska. Pan Kopfrkingl je ve skutečnosti průměrný, přihlouplý mužik, který trpí pocitem méněcennosti. Sám si uvědomuje, že toho příliš nedokázal. Patnáct let je zaměstnancem krematoria, aniž by se jeho pozice nikterak změnila. Každý den ho čeká tatáž činnost, proto tak rád listuje novinami a čte i předčítá novinky ze světa. I manželství pana Kopfrkingla, ačkoliv je spokojené a šťastné, jak sám nejednou tvrdí, je stereotypní, a tak navštěvuje cizí ženy. Ovšem i toto narušování jednotvárnosti Kopfrkinglova života vede ke stereotypu.³⁹ A tak vstup přítele z války Williho do spalovačova života představuje změnu, po které hrdina tolik touží. Dalo by se říct, že do té doby byl svět pana Kopfrkingla panoptikem s voskovými figurami.⁴⁰ Pan Kopfrkingl má rád vše krásné. Oslovuje své blízké zvláštními jmény, přichází s novými realitami, tedy situacemi, kdy podává lživé informace o osobách na obrazech, které koupí či již vlastní. Je milovníkem opery. Avšak možný důvod této lásky je takový, že právě operní skladby jsou hrány nebožtíkům při obřadu spalování, a pan Kopfrkingl je tedy dennodenně slýchává. Víme, že s ním lze velmi snadno manipulovat, a tak si tento druh hudby možná oblíbil právě díky tomu, že mu byl „naservírován“. Jako únik od reality, ve které se cítí hrdina frustrovaný, volí daleký svět Tibetu.⁴¹ Vlastní knihu o Tibetu, ve které opakovaně listuje, cituje z ní a ztotožňuje se s názory, které čtenáři zprostředkovává. Odsud převzal myšlenky o procesu spalování, který je jedinou správnou cestou k osvobození.

2.3.1 Neverbální akce

Jelikož je děj líčen z pohledu pana Kopfrkingla, téměř veškerá neverbální akce se vztahuje k jeho osobě. Projev hlavního hrdiny je velmi často doprovázen úsměvem a mnohdy své blízké pohladí po vlasech či tváři. Zastavme se u úsměvu pana Kopfrkingla, kterým je zakončena téměř každá jeho řeč. Díky němu působí hlavní

³⁹ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Vyd. 1. Brno: Host, 2013. Tváře české literatury, s. 73.

⁴⁰ GRYM, Pavel. Pana Kopfrkingla cesta ke zradě. *Lidová demokracie*, 1967. Ročník 23, č. 221, s. 2.

⁴¹ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Vyd. 1. Brno: Host, 2013. Tváře české literatury, s. 64.

hrdina na čtenáře jako spokojený, vyrovnaný muž, avšak opak je pravdou. Za něžným úsměvem se skrývá touha po konání velkých skutků, ale i hrdinova duševní porucha, která nabírá obludnosti právě poté, kdy získává moc. Úsměv neopouští pana Kopfrkingla ani po zjištění pravdy ohledně židovského původu svých nejbližších. A tak rozdává úsměvy i nadále, ačkoliv plánuje nejhorší, jejich vraždu.

Aleš Kovalčík ve svém díle *Tvář a maska* charakterizuje pana Kopfrkingla jako usměvavé monstrum a jeho úsměv označuje za významově prázdný, za který lze vše schovat.⁴² Úsměv je tedy součástí masky.

Další neverbální akcí, na kterou je kladen důraz, jsou pohledy. Právě ty často čtenáři poodhalí kousek pravdy. Lakmé se v průběhu novely dívá na svého manžela stále sklesleji a smutněji, což odráží její duševní stav. Mili zase opakovaně zírání a hledí vyjeveně, avšak tento počín neodráží psychický stav syna, nýbrž jeho povahu. Za zmínku jistě stojí přímý a vždy tvrdý pohled manželů Reinkových. Je zřejmé, že vlídný úsměv hlavního hrdiny bude doprovázen stejně tak laskavým pohledem, tím obdarovává své blízké a spolupracovníky. Avšak zcela jiný „typ“ pohledu upírá na zaměstnankyni krematoria, uklízečku paní Liškovou, dceru pana Holého, u kterého koupil obraz, či plavé krásky z Casina. Za tímto pohledem je skryt prostý chtíč. A v neposlední řadě je tu pohled zahrnující zájem a pozornost, jímž hledí na svého přítele Williho.

2.3.2 Mluvení

Tento bod je pro novelu příznačný. Jediný plnohodnotný dialog, který hlavní hrdina vede, je mezi ním a přítelem z války Wilim. Většina novely je tedy tvořena monologem pana Kopfrkingla. Zdá se, že se tak čtenář dozví o hlavním hrdinovi vše, avšak opak je pravdou. To zásadní a významné je zatajeno a neřeceno.

Pan Kopfrkingl do svého projevu často zahrnuje myšlenky jiných lidí, které zaslechl, či mu byly přímo řečeny, a stále se k nim vrací, dokonce i ve stejném znění. Takové slovní obraty, přívlastky či celé věty se v novele opakují jako refrén.⁴³ Tím je ukázána omezenost hlavního hrdiny a jeho snadná manipulovatelnost jinou osobou. A jelikož pan Kopfrkingl není nikým přerušen, opakuje své výroky stále dokola. Pro

⁴² KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2006. Profily (H & H), s. 93.

⁴³ POHORSKÝ, Miloš. Doslov. In FUKS, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Vyd. 6., V EMG 3. Praha: Odeon, 2013, s. 138.

hlavního hrdinu je typické vedení *lepkavě sladkých*⁴⁴ řečí. Jsou plné vznešených přívlastků, líbivých oslovení doplněných úlisnými úsměvy. Již v první kapitole své ženě říká, *že je romantik a má rád krásu*, proto oslovuje své blízké tak netradičním způsobem a přizpůsobuje si realitu k obrazu svému.

Zastavme se nad vývojem řeči pana Kopfrkingla. Zpočátku je charakterizovaná všemi body, které jsem uvedla výše, avšak postupem času lze spatřit změnu týkající se jejího obsahu. Z milých, úsměvných řečí, kdy centrem zájmu spalovače byly události, které si přečetl v novinách, či osudy sousedů a spolupracovníků, se staly proslovy zahrnující narážky na Židy, opěvování Hitlera a jeho třetí říše a potřeba silných, tvrdých jedinců. I nadále samozřejmě užívá stejné fráze, avšak objevují se nové, a to zpravidla takové, kterých užil Willi.

Ostatní postavy se v novele verbálně příliš nevyjadřují, většinou spíš se skromným úsměvem přikyvuji dlouhému přivalu slov pana Kopfrkingla, avšak neodpovídají. Pokud se vyskytne příležitost k vedení plnohodnotného dialogu mezi členem rodiny a hrdinou příběhu, dojde k přerušení již na samém počátku právě panem Kopfrkinglem. „*Tak co, Mili, co dělá synovec pana doktora Bettelheima Jan? A co Vojtík Prachařů ze třetího patra? Co?*“ *zeptal se vlídně, a aniž slyšel Miliho odpověď, řekl.*⁴⁵ [...]

Avšak řeč jedné postavy je velmi výrazná, a to řeč Williho Reinkeho. Bez jeho proslovů a narážek by pan Kopfrkingl pravděpodobně zůstal stále tím podivínským pracovníkem krematoria, poctivým občanem a milujícím manželem a otcem. A nebo by se objevil jiný člověk, který by jej ovlivnil, protože pan Kopfrkingl je v podstatě tvárnou masou, předurčenou k tomu, aby si ji jakákoliv autorita zformovala či zdeformovala k svému obrazu.⁴⁶ Willi jako jediný spalovače oslovuje německou verzí jeho jména - Karl. Tuto podobu hrdinova jména užívá, aby jej tak dovedl k uvědomění si své kapky germánské krve. Dalším přesvědčovacím nástrojem je užívání vybraných slov jako „předurčený“ či „vyvolený“, které navíc konotují se spalovačovou buddhistickou „vírou“.⁴⁷ Willi účelně zahrnuje do svých výpovědí i vlastní slova pana

⁴⁴ KOPANĚVOVÁ, Galina. *Metamorfóza pana Kopfrkingla. Film a doba*, 1969. Ročník XV, číslo 5, s. 236.

⁴⁵ FUKS, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Vyd. 6. V EMG 3. Praha: Odeon, 2013, s. 24.

⁴⁶ KOPANĚVOVÁ, Galina. *Metamorfóza pana Kopfrkingla. Film a doba*, 1969, ročník XV, číslo 5, s. 235.

⁴⁷ KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2006. Profily (H & H), s. 96.

Kopfrkingla „*Je to v naší moci,*“ usmál se Willi, „*v naší moci, když všichni splníme svou povinnost. Záleží na každém z nás,*“ opakoval, „*na každém z nás, aby zmizely ze světa války, bída, hlad, rozvrácené rodiny, zničená manželství, jak říkáš... vykořisťování, utrpení,*“ Willi se usmál, „*proč by to nebylo možné už v tomhle pozemském životě, proč až v životě věčném... copak vidíš, že tu teď někdo trpí...*“ [...] „...*ale to musí vůdce probojovat. Až to probojuje, pak to bude všude a nebudou trpět ani koně...*“⁴⁸ Ve svých promluvách užívá takových přívlastků a označení, které by spíš než přítel použil politik při propagandě svého politického programu. Však už po chvíli strávené u rodiny Kopfrkinglových si Willi neodpustil změnu tématu: „*To z nebe nepadne,*“ řekl Willi, „*o to se musí bojovat. Přání a řeči jsou k ničemu, jen činy. A ty mohou vykonávat jen stoprocentní lidé.*“⁴⁹ Pokud se mu naskytne sebemenší příležitost k prosazování svých myšlenek, využívá ji, a to hlavně při rozhovorech s panem Kopfrkinglem, který tyto názory brzy pojímá za své.

2.3.3 Myšlení

Myšlení vedlejších postav není nikterak zaznamenáno, a pokud k tomu dojde, tak pouze v náznacích, tudíž se opět zaměřím na pana Kopfrkingla.

Pan Kopfrkingl často své myšlenky v přesném znění vyřkne, proto jeho myšlení mnohdy úzce souvisí s řečí. [...] *Tvrdím, myslil si v duchu a pohlédl na snubní prsten na své ruce, že se nestýkám s jinými ženami než se svou nebeskou, a přitom mám strach, nejsem-li nakažen, abych nevypadl jako podvodník nebo hypochondr v očích toho laskavého lékaře...A tak mu vždy tvrdíval, že má strach z nákazy proto, že je zaměstnanec krematoria. „Víte, pane doktore, řekl mi i teď, „říkám stále, že se nestýkám s jinými ženami, jen se svou nebeskou, a přitom mám strach, nejsem-li nakažen. Bojím se, abych nevypadal před vámi jako podvodník nebo hypochondr. Mám strach z nákazy proto, že pracuji v krematoriu.“*⁵⁰ Tímto přesným zopakováním svých myšlenek nahlas může na čtenáře zapůsobit jako člověk bez tajemství, bez skrytých úmyslů.

⁴⁸ FUKS, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Vyd. 6. V EMG 3. Praha: Odeon, 2013, s. 102.

⁴⁹ Tamtéž, s. 31.

⁵⁰ FUKS, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Vyd. 6. V EMG 3. Praha: Odeon, 2013, s. 43.

Pro hlavního hrdinu je typické přejímání myšlenek jiných za své. Pan Kopfrkingl je postava – mozaika vytvořená z elementů jiných postav.⁵¹ Stačí jeden rozhovor a pan Kopfrkingl v přesném znění opakuje svým blízkým, přátelům či kolegům, co mu bylo řečeno. Takových „poznatků“ přibývá, ale pan Kopfrkingl nezapomíná zmínit žádný z nich. Domnívám se, že hlavní hrdina není schopen utvořit si svůj vlastní názor a pokud nějaké preferuje, není vůbec těžké jej přesvědčit o opaku. Při svých promluvách užívá myšlenek z knihy o Tibetu a frázi z obřadů nebožtíků při kremaci a považuje je za své vlastní, pohlíží tak na pozemský i posmrtný život.

2.3.4 Emoce, vnímání a počítky

Pokud se zaměříme na hlavní postavu, zjistíme, že pan Kopfrkingl zpočátku prožívá řadu emocí, avšak během své přeměny a po ní jej pohltní jen jedna, a to touha. Když své blízké zavraždí, neobjeví se ani lítost, ani strach či smutek, ba naopak uspokojení.

Zpočátku se jeví jako člověk neuvěřitelně pozorný, chce přece pomoci nebohému panu Straussovi vydělat si nějaké peníze, navíc jej velmi lituje, protože je vdovcem a zemřel mu i syn, a dokonce je sám nemocný. V této situaci pan Kopfrkingl projevuje lítost. Lituje také paní Prachařovou, jejíž manžel pije, a jejich syna Vojtíka, o kterého má i strach, aby se sám nestal alkoholikem po otci. Strach je tedy další emocí, kterou spalovač ukazuje. Dále cítí lásku ke své rodině a nejen k nim, ale i ke svým bližním obecně. Soucítí nejen s lidmi, ale i se zvířaty. Uvědomuje si, že nejen lidé trpěli ve válce, ale i koně se stali oběťmi násilí.

Proměnu pana Kopfrkingla lze demonstrovat na příkladě kočky Rosany. Zpočátku je velmi pozorný i k ní, mírně kárá Zinu, jakmile spatří prázdnou misku, a žádá ji o její doplnění, aby kočka netrpěla. Později však hrdinu kočka spíše obtěžuje, dokonce ji od sebe nohou odstrkuje, když k němu přijde pro pohlázení, kterého jí bývalo dopřáváno.

Emoce členů rodiny Kopfrkinglových jsou dávány najevo střídavě. Lakmé je v průběhu novely stále více skleslá a smutná. Mili je naopak po celou dobu poněkud

⁵¹ KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2006. Profily (H & H), s. 97.

zbabělý a mnoha situací se obává, má strach. Jediná postava, která otevřeně projevuje své emoce, je žena, jež je všemi považována za blázna. Jedná se o ženu s dlouhým pérem na klobouku a svazkem korálů kolem krku. Prožívá strach, zděšení, obavy či zvědavost, avšak veškeré hlasité projevy jsou potlačeny jejím manželem, který se tak neustále na svou ženu hněvá a vzteká se.

Vnímání a počítky opět vychází z působení pana Kopfrkingla. To, co upoutá jeho pozornost, je tím zásadním už proto, že na žádnou takovou věc není upozorněno náhodou a v průběhu děje je nějakým způsobem využita. Například ventilátor, který pan Kopfrkingl zmiňuje ve spojitosti s koupelnou, jeho nejoblíbenější místností, je ve třinácté kapitole záminkou pro zavraždění manželky. Železná tyč, o kterou spalovač zavádí pohledem, se později stane vražedným nástrojem. Na černé vlasy Lakmé a Ziny často pan Kopfrkingl, byť jen letmo, upíná svůj zrak. Ačkoliv se zdá tento detail jako nepatrný, není autorem pravidelně zmiňován náhodou a v průběhu novely je čtenáři záměr jasný. V pozdějších kapitolách se pan Kopfrkingl na tmavé vlasy svých nebeských soustředí více a preferuje vlasy světlé, třebaže již v sedmé kapitole je tato preference naznačena. *Pan Kopfrkingl se usmál, „mít místo černých vlasů světlé jako ty dvě její milé spolužačky, byla by jak anděl. [...]"*⁵²

2.4 Prostředí

Jak již bylo zmíněno, v novele se setkáváme se třemi prostředími, a to domácností pana Kopfrkingla, krematoriem a scénami z exteriéru, přičemž první dvě jsou striktně oddělena. Až ve čtrnácté kapitole dojde k prolnutí obou prostorů, když otec svého syna pozve na prohlídku krematoria za účelem jeho zavraždění.⁵³

Chatman se ve své publikaci zabývá otázkou, zda existují nějaká jasná kritéria pro rozlišování mezi vedlejšími postavami a bytostmi, které jsou jen složkami prostředí.⁵⁴ Ve Spalovači mrtvol se v každé z klíčových událostí vyskytuje dav, který lze považovat pouze za součást prostředí. V panoptiku jsou tím ostatní návštěvníci, při

⁵² FUKS, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Vyd. 6. V EMG 3. Praha: Odeon, 2013, s. 59.

⁵³ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Vyd. 1. Brno: Host, 2013. Tváře české literatury, s. 68.

⁵⁴ CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008. Teoretická knihovna, s. 145.

zápasu v boxu zase jásavé publikum. Poté, co se pan Kopfrkingl převlékne za žebráka a vystupuje tak před židovskou radnicí, jej míjí lidé, Židé, kteří mu dávají almužnu. Při návštěvě Casina společně u stolu s panem Kopfrkinglem sedí dámy a pánové, jež mají stejnou funkci jako stůl, u kterého všichni společně sedí. Při návštěvě rozhledny je prostředím dav, který navíc rodina nikdy nespátří, a tak pouze ze zvuku usuzují, že na rozhledně spolu s nimi je přítomna nějaká větší skupina lidí.

Pan Kopfrkingl zaujímá stejná stanoviska, ať už se nachází v jakémkoliv prostředí. Alespoň tomu tak je před jeho proměnou. V krematoriu často hovoří se svými kolegy o členech své rodiny, doma pak tlumočí názory a životní příběhy nejen svých spolupracovníků své manželce a dětem.

Zaměříme se na scény z exteriéru, tím mám na mysli návštěvu zoologické zahrady, panoptika, ordinace doktora Bettelheima, zápasu v boxu, Casina, Petřínské rozhledny, prostoru před židovskou radnicí a hřbitova. Téměř všude opakovaně vystupují určité postavy – mladičká růžolíčí dívka v černých šatech, starší žena s brýlemi a pivem v ruce, tlustý mužik v bílém tvrdém límci s červeným motýlkem a manželský pár s poněkud výstřední ženou s pérem na klobouku a tlustším mužem s holí. Až na ordinaci židovského lékaře a Casino můžeme sledovat jejich pravidelné návraty.

V zoologické zahradě pana Kopfrkingla udivuje rozmístění zvířat, respektive přítomnost hada v pavilonu dravců. To samé jej překvapilo i před sedmnácti lety, tudíž během té dlouhé doby nedošlo k žádné změně, na což pan Kopfrkingl s radostí upozorňuje. Pocit štěstí a spokojenosti je navíc podtržen ročním obdobím a příznivým počasím.⁵⁵

V krematoriu a v domácnosti Kopfrkinglových má hlavní hrdina vše pod kontrolou. V případě spalování je s mechanismy natolik seznámen, že již automaticky provozuje tuto činnost a předává své zkušenosti novému příchozímu zaměstnanci panu Dvořákovi. V domácnosti o něm lze hovořit jako o režisérovi, protože právě on udává směr oslavy dceřiných narozenin, Vánoc a všech událostí, kterých se s rodinou účastní.

⁵⁵ SUCHOMEL, Milan. *Literatura z času krize: šest pohledů na českou prózu 1958-1967*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 92.

2.5 Motivy

Závěr první části bude věnován motivům. Těmi je novela prosycena a některé se pravidelně opakují a vracejí. Takové motivy se nazývají leitmotivy a někdy mohou mít pro interpretaci literárního díla klíčovou funkci.⁵⁶

Celé dílo je provázeno motivem smrti. Ať už se jedná o spalovačovo zaměstnání, zájmy či dárky, které rodina obdrží od pana Kopfrkingla při štědrovečerní nadílce. Tento motiv je také zvýrazněn černou barvou, které je v novele často užíváno. Kromě barvy černé se v díle pravidelně objevují barvy růžová, bílá, červená a žlutá.

Mezi motivy, jejichž pravidelných návratů si jistě všimne i nepřiliš pozorný čtenář, patří mladičká růžolící dívka v černých šatech, starší žena v brýlích, starší tlustý mužík s červeným motýlkem v bílém tvrdém límci a manželský pár s tlustším mužem s holí a výstřední ženou s dlouhým pérem na klobouku a svazkem korálů na krku. I zde je patrný výskyt již zmíněných barev.

Až na manželský pár žádná z uvedených figur aktivně nevystupuje. Manželé se objevují pravidelně, v každé ze zmíněných klíčových scén, a svým výstupem vždy budí pozornost, přičemž žena s pérem je vícekrát svým mužem označena za blázna. Ženin projev je výrazný, protože v ní každá událost, které se s manželem účastní, vyvolá strach. V panoptiku opakovaně sděluje svému muži obavy, jež zahrnují podezření z nepravosti původu voskových figurín. Případají jí jako živí lidé. Při boxerském zápase se zase strachuje o rozhodčího, při návštěvě rozhledny se obává pádu stavby a výstupu na vrchol, přičemž je opakovaně svým partnerem upozorňována na přítomnost výtahu. V situaci, kdy pan Kopfrkingl vede Miliho na prohlídku krematoria (na smrt), žena vnímá na hřbitově řadu náhrobků jako řadu věží. „*Touto aluzí na komíny z koncentračních táborů předjímá jednak židovskou tragedii obecně, ale především Kopfrkinglovo zesvěcení a jeho budoucí účast na nacistickém plánu „konečného řešení“.*“⁵⁷ Na hřbitově se muž zastavuje u pana Kopfrkingla a říká mu, že se jeho žena domnívala, že ji vede na nějaký masakr. Ženiny pochybnosti a obavy jsou však vždy opodstatněné. V panoptiku se na závěr prohlídky ukáže, že skřítek Vítek je ve skutečnosti člověk, a hrál tedy jakési

⁵⁶ PEDAGOGICKÁ FAKULTA MU. Slovník literárních pojmů. In: *Literatura v kontextu české a světové kultury* [online]. [cit. 2016-04-24]. Dostupné

z: http://www.ped.muni.cz/weng/literatura/_items/items_all.html

⁵⁷ GILK, Erik. Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks. Vyd. 1. Brno: Host, 2013. Tváře české literatury, s. 68.

divadlo. Při boxu rozhodčí dostane ránu od jednoho ze zápasníků a na rozhledně se na konci své návštěvy dozvídají, že výtah jezdí pouze jednosměrně, a to nahoru. A k masakru, kterého se žena obává při návštěvě hřbitova, skutečně dojde.

Dalším významným motivem je motiv knihy o Tibetu. Hlavní hrdina k tomuto dílu přistupuje jako k bibli. Myšlenky, které zná z paměti, přejímá za své a často je šíří mezi své přátele, rodinu či spolupracovníky. Zpočátku toto vyznání podtrhuje Kopfrkinglovu mírumilovnou povahu, avšak postupem času, kdy je vypuštěno zlo, dosud v panu Kopfrkinglovi potlačované, propukne „tibetské šílenství“ v plném rozsahu.⁵⁸

S Kopfrkinglovou duševní poruchou také souvisí reklama Josefy Broučkové, která v plném znění zní: Závěsy a stóry opravuje Josefka Broučková, Praha-Hloubětín, Kateřinská 7. Tato reklama odkazuje na psychiatrickou léčebnu v Praze v Kateřinské ulici a opět se opakovaně v díle objevuje.⁵⁹ Sám pan Kopfrkingl pak tento odkaz potvrzuje již v první kapitole, kdy říká: „*Ani nevím, že v Hloubětíně je Kateřinská. Vím jen, že Kateřinská je v Praze II.*“⁶⁰

3. Film Spalovač mrtvol

Natáčení filmu začalo v roce 1968 pod vedením režiséra Juraje Herze, který také ve spolupráci s Ladislavem Fuksem vytvořil scénář. Autor novely byl otevřený ke změnám, jež chtěl režisér ve scénáři provést, a tak můžeme ve filmové podobě spatřit odlišnosti od knižní předlohy. Konkrétním rozdílům bude věnována pozornost ve třetí části práce.

Knihy vychází vstříc filmu.⁶¹ Řada popisků je totiž využitelná pro záběr. Ruka s velkými lesklými prsteny majitelky panoptika, která chvíli nehnutě spočívala na rudém závěsu, než jej odhrnula a pobídla návštěvníky, aby vstoupili. Snubní prsten, jenž se na ruce pana Kopfrkingla blýskl, kdykoliv na něj pohlédl. Žena s půllitrem, mladá růžolící dívka v černých šatech či Maličká od Malvazu, na nichž často, ale pouze letmo, spočinul zrak pana Kopfrkingla,...

⁵⁸ JANDÁČEK, Petr. Pan Kopfrkingl a žlutá kniha o Tibetu. *Nový orient* 65, 2010, č. 4, s. 54.

⁵⁹ KOSKOVÁ, Helena. *Hledání ztracené generace*. 2. rozš. vyd., v H & H 1. Praha: H & H, 1996, s. 144.

⁶⁰ FUKS, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Vyd. 6. V EMG 3. Praha: Odeon, 2013, s. 12.

⁶¹ OPELÍK, Jiří. *Nenáviděné řemeslo. Výbor z kritik 1957-1968*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 195.

Příběh začíná návštěvou zoologické zahrady. Scéna je ukončena pohledem na deformovaný odraz rodiny v zrcadle, a pan Kopfrkingl s úsměvem konstatuje, že jsou *krásná a požehnaná rodina*. Titulky, jež se objeví po úvodní scéně, jsou provázeny operní hudbou a obrazy částí lidských těl, nohou, rukou či ženských ňader. Součástí titulků jsou také celistvé obrazy tváří, avšak i ty jsou následně rozděleny na dvě půlky.

Po doznění titulků se manželé Kopfrkinglovi nachází v restauraci U Stříbrného pouzdra, kde pan Kopfrkingl kromě poskytnutí nabídky přivýdělků panu Straussovi přivítá i svého přítele Williho Reinkeho a jeho manželku Ernu.

Poté se pan Kopfrkingl nachází v obchodě pana Holého a koupí obrazy, aby jimi ozdobil domov. Malby jsou umístěny a Kopfrkinglovi hostí Reinkovy. Pan Kopfrkingl předčítá novinové titulky a vede svůj monolog, který je ale narušen rázným projevem přítele Williho, jenž změní téma hovoru. Neopomene upozornit na důležitost kapky německé krve, která jistě proudí v těle pana Kopfrkingla. Hlavní hrdina je tím tvrzením zaskočen, ale po odchodu manželů Reinkových sděluje synovi Milimu, jak je důležité ovládat německý jazyk.

V následujícím výjevu pan Kopfrkingl ukazuje chod krematoria novému zaměstnanci, panu Dvořákovi. Mladému muži prostředím krematoria a samozřejmost, se kterou pan Kopfrkingl vykresluje provoz tohoto místa, místa, kde je na smrt pohlíženo jako na něco zcela obvyklého a běžného, nahání strach. O panu Dvořákovi se pan Kopfrkingl zmíní při cestě na pout'. Manželka Marie a děti si návštěvu poutě užívají, avšak pan Kopfrkingl své nejdražší vezme na prohlídku panoptika a teprve tam je ve svém živlu.

Pan Kopfrkingl se poté ocitá v ordinaci doktora Bettelheima, specialisty na pohlavní choroby. Pan Kopfrkingl jej navštěvuje pravidelně, ačkoliv sám doktor takovému počínání nerozumí. Vždy jej ale vyšetří a vyvrátí mu obavy o jeho zdraví. Z ordinace lékaře spalovač volně přechází na místo svého pracoviště. Zde se setkává s morfinistou panem Fenkem a mladou a pohlednou uklízečkou paní Liškovou, kterou vyleká svou náklonností.

V další scéně je pan Kopfrkingl ukázán v jiném světle. Je totiž stálým návštěvníkem nevěstince. Zajímavá je skutečnost, že pracovnice, kterou pravidelně takto navštěvuje, je stejného vzezření jako jeho drahá manželka Lakmé. Pan Kopfrkingl

i zde vede svůj monolog. Informace, které jsou v něm řečeny, podává poté doma své ženě, ačkoliv se domnívá, že jí je již řekl.

V prostředí krematoria jsou panem Kopfrkinglem zmíněny události z vnějšího světa, a to nebezpečí války. Spalovač není nikterak znepokojen, předmětem jeho zájmu je mrtvola slečny Čárské a při vkládání rakve do pece líčí panu Dvořákovi své názory na smrt. Zmínka o událostech před válkou padne i při oslavě Zininých narozenin, která jinak probíhá zcela pod vedením pana Kopfrkingla. Oslava není ochuzena o jeho výklad, hudební doprovod v podobě operní skladby a rozhovory týkající se smrti.

Poté se pan Kopfrkingl spolu s přítelem Willim a synem Milim vydají na boxerský zápas. Mili je z boje mladíků vyděšen, Willi jej zase se zaujetím komentuje. Výjev z boxerského zápasu je vystřídán poklidným obrazem rodiny, jenž se chystá na Štědrý večer. Před štědrovečerní večeří poctí Kopfrkinglovi svou návštěvou Willi Reinke. Willi příteli přinese přihlášku do strany NSDAP a pobídne jej, aby se účastnil židovské slavnosti a při té příležitosti vyslechl hovory Židů a zjistil, jak smýšlí. Členové strany mají k dispozici krásné společnosti, jejichž fotografie Willi svému příteli ochotně ukáže.

Při druhé návštěvě doktora Bettelheima pana Kopfrkingla zajímá, zda je možné z krve zjistit, zda je česká či německá. Účel prohlídky je však jiný, a to zjistit podrobnosti ohledně slavnosti, na kterou má být pozván. Pan Kopfrkingl se jí poté skutečně účastní, a jelikož vnímá pouze náboženské zpěvy, potvrzuje Willimu všechna jeho tvrzení o tom, co Židé probírali a plánovali. Brzy na to se pan Kopfrkingl ocitne v Casinu. Toto místo vnímá jako ráj, členové jsou totiž obskakováni prostitutkami, radují se a nikdo nestrádá. Při tom udává zaměstnance a ředitele krematoria, pana Strausse, rodinu Bettelheimovu i jejich hospodyně. Vrcholným okamžikem je pak sdělení Williho o židovském původu Lakmé.

Pan Kopfrkingl je v Casinu vlivnými muži přesvědčován o tom, že jeho manželka Marie jej pro svůj původ není hodna. Karel Kopfrkingl nabývá sebevědomí a pocitu své důležitosti, což dává svému okolí značně najevo. Lze vidět pohrdání židovským ředitelem krematoria Srncem, kterému se omlouvá za svůj pozdní příchod, přičemž doposud u něj takové chování nebylo zvykem. Ředitel a ostatní zaměstnanci, o kterých se pan Kopfrkingl zmínil v Casinu, jsou brzy poté odvedeni gestapem.

Mili a Zina se chystají na cestu ke své tetě do Slatiňan. Pan Kopfrkingl je překvapen z fotografie, kterou objeví schovanou ve složených šatech v kufru svého syna. Je na ní portrét boxera, řeznického učně. Pan Kopfrkingl je potěšen, avšak po zjištění, že chlapec jako důvod svého sportovního působení uvádí možnost obrany proti Němcům, je znepokojen. Poté, kdy pan Kopfrkingl se svou ženou zůstávají sami, se spalovač rozhodne připravit s Lakmé slavnostní pohoštění jako oslavu jeho povýšení. Přitom svou ženu žádá o to, aby se oblékla do svých slavnostních černých šatů. Po jídle se za záminkou rozbitého ventilátoru a za zvuku operní hudby Lakmé staví na židli v koupelně, aby ventilátor otevřela. Pan Kopfrkingl dá své nic netušící manželce předem připravené lano kolem krku a s úsměvem na tváři a větou *Co abych tě, drahá, oběsil?* pomalu odstrčí židli. Hned poté se panu Kopfrkinglovi zjevuje tibetský mnich a sděluje mu zprávu o smrti Dalajlámy, přičemž právě on se má stát dalajlámou novým.

Na pohřbu své ženy pan Kopfrkingl hovoří k účastníkům. Avšak místo smutečního proslovu hovoří o smrti jako takové a brzy poté se jeho řeč změní v nacistický projev.

Hlavní hrdina v Casinu hovoří s Willim o svém synovi, přičemž jsou oba obklopeni prostitutkami a připravují se na styk. Mili je dle svého otce hodně zženštilý a slabý. Willi Reinke poté konstatuje, že jej navíc pro jeho částečný židovský původ nepřijmou na německé gymnázium. Záběr z Casina volně přechází do záběru bytu pana Kopfrkingla, kde otec svého syna připravuje na návštěvu krematoria. Cestou potkávají Vojtíka Prachaře, syna pana Prachaře, alkoholika, s Janem Bettelheimem, synovcem doktora Bettelheima a komický pár muže a pomatené ženy. Před tím, než spalovač začne detailněji ukazovat svému synovi část krematoria, přípravnu, objeví oběšeného pana Dvořáka, přičemž není nikterak překvapen. Mili je otcem upozorněn na špinavé brýle a mezi tím, co je kapesníkem zbavuje nečistoty, pan Kopfrkingl sáhne po tyči. Poté, co si Mili nasadí čisté brýle na nos, k němu pan Kopfrkingl rychle přistoupí a svého syna tyčí ubije. Po zametení stop se opět objevuje tibetský mnich a žádá spalovače, aby šel s ním, Tibet totiž potřebuje svého vládce. Ten souhlasí, avšak má ještě jednu povinnost, a to spasit poslední duši, dceru Zinu.

Pan Kopfrkingl je jmenován odborným šéfem *obrovské věci*. Má řídit výstavbu plynových komor. Spalovač má jasnou představu o tom, jak by taková věc měla fungovat, a je nadšený myšlenkou spásy celého lidstva. Své dceři Zině svůj úspěch oznámí, avšak bez detailnějšího vysvětlení. A protože ve funkci ředitele krematoria

spalovač končí, chce Zině místo svého letitého působení ukázat. Cestou potkávají Zinina přítele pana Káju a rovněž i muže hledajícího svou pomatenou manželku. Pan Kopfrkingl touží po rychlém ukončení Zinina trápení, a tak informace, které poskytoval Milimu, podává dceři velmi stručně a rázně. Dokonce chce dceru připravit o život stejným způsobem jako syna, avšak Zina se brání a před otcem utíká. Náhle se v krematoriu zjeví hlavnímu hrdinovi mnich a oznamuje mu, že už opravdu musí jít, aby se postaral o tibetský národ a spasil lidstvo. Zina využívá situace a utíká. Poté, co pan Kopfrkingl opouští krematorium, jej očekává člen strany a doprovází ho k autu. Po ubezpečení, že se postarají o jeho dceru, čtvrtinovou Židovku, je spalovači sděleno, že jej čeká mnoho práce pro národ a pro lidstvo.

3.1 Motivy

Ve filmovém zpracování hrají motivy rovněž velmi důležitou, až zásadní roli. Pravidelně se objevuje několik postav, přičemž některé z nich aktivně vystupují, jiné nikoliv. Mezi ty, kdož nevysloví ani slůvko, patří postava dívky s černými vlasy, doprovázena mladíkem, který ji bezmezně obdivuje. Dalším takovým typem postavy je tajemná žena v černém, jejíž přítomnost je vždy doprovázena Kopfrkinglovým znejistěním. Záhadná žena se zjevuje v restauraci U Stříbrného pouzdra, a to v situaci, kdy pan Kopfrkingl podává svou nabídku panu Straussovi ohledně přihlášek do krematoria. Na krátký moment se ukáže i v obchodu pan Holého či v masážním salónu. Zajímavé jsou krátké záběry na tajemnou ženu v panoptiku, kdy je i její obličej voskový jako samy figuríny. Dále se vyskytuje na zápase v boxu, přičemž hlavní hrdina konstatuje, že mu připomíná jakousi Maličkou od Malvazu, horší prostitutku. Při vpádu nacistů do krematoria, odkud odvedou ředitele Srnce a několik zaměstnanců kvůli Kopfrkinglovu udání, se tajemná žena opět zjeví. Stejně tak je přítomna na pohřbu Lakmé. Až v závěrečné scéně, kdy pan Kopfrkingl odjíždí v autě se svou vizí, utíká žena v černém bezmocně za autem, a tak poprvé má nad ní spalovač převahu. Jelikož se záhadná žena zjevuje ve vypjatých situacích, často v takových, kdy dochází k morálnímu rozporu, je možné, že představuje svědomí Karla Kopfrkingla.⁶²

⁶² HORÁKOVÁ, Edita. Spalovač mrtvol, nejlepší český horor? In: *Kinobox.cz* [online]. 25. 2. 2009 [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.kinobox.cz/clanek/248-spalovac-mrtvol-nejlepsi-cesky-horor>.

Dalšími opakovaně se vyskytujícími se postavami jsou postarší žena s brýlemi a tlustší muž v motýlku s vousy. Ti na rozdíl od výše zmíněných postav mají své repliky, ačkoliv žena s brýlemi pouze konstatuje, že ještě nedostala rakvičku, a to v restauraci U Stříbrného pouzdra. Za to muž v motýlku doprovází svým komentářem prohlídku krematoria. Také se objevuje v roli rozhodčího zápasu v boxu a návštěvníka salónu.

Nejčastěji však do děje zasahuje manželský pár, který pravidelně přichází a se zvýšenou pozorností ostatních i odchází. Manželé vystupují vždy společně, avšak v závěrečné scéně, kdy spalovač vede Zinu do krematoria, muž zoufale hledá svou manželku.

Ve filmu se kromě motivů–postav opakovaně objevují i motivy–věci. Na tyč, vražedný nástroj, je ve filmu upozorňováno hned několikrát. V jednom okamžiku dokonce pan Kopfrkingl mladého zaměstnance pana Dvořáka poté, co o tyč zavadí, upozorní, aby ji nechal na původním místě, protože se jim možná později bude hodit. V panoptiku dokonce průvodce zmíní stejnou tyč v v souvislosti s vraždou. Rovněž z častých záběrů koupelny musí být pozornému diváku zřejmé, že tato místnost zaujme v průběhu filmu významnou roli.

Velmi pečlivě jsou voleny detaily. Pan Kopfrkingl má vždy po ruce svůj malý hřebínek, kterým upravuje účes nebožtíků, aby pak naprosto stejným způsobem upravil účes svůj. Hřebínku neuniknou ani děti, Mili a Zina. Obličejů mrtvých se neostýchá dotknout, aby tak završil dokonalou úpravu jejich zevnějšku. Pana Kopfrkingla fascinuje lidská šíje. Již při prvním shledání s panem Dvořákem se dotýká mladíkova zátylku při cestě do krematoria, ale i uvnitř. Rovněž tak sahá na zátylek Miliho a Ziny, když se společně vydávají na místo spalovačova zaměstnání. Odhalená šíje slečny Liškové však vyvolá v panu Kopfrkinglovi jiný pocit, a to chtíč. Touží se útlého krku zmocnit, avšak žena věrna svému zvířecímu jménu spalovačovu touhu vycítí a zareaguje výkřikem.⁶³

Pan Kopfrkingl pravidelně navštěvuje masérský salón, kde bez sebemenšího pocitu viny a studu podvádí svou ženu s prostitutkou. Motiv sexuální je ve filmu

⁶³ KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2006. Profily (H & H), s. 98.

výrazně použit, ať už formou zašifrovaných symbolů či přímo názornými výjevy.⁶⁴ Několikrát se tak divák setkává s prostitutkami vykonávajícími své zaměstnání. Sexuální narážky jsou také patrné v záběrech na obrazy, které jsou vystaveny v koupelně, přičemž mezi ukázkou obrazu polonahých žen je vložen záběr na obličej pana Kopfrkingla, z něhož je zjevné sexuální vzrušení. Kopfrkinglovo zalíbení v krásných ženách ovšem překročí jistou mez. Obdivuje totiž krásu nejen žen živých, ale i mrtvých. Navíc ve spojitosti se spalovačovou fascinací smrtí a oblibou o ní hovořit lze pomýšlet na to, že pan Kopfrkingl trpí sexuální poruchou – nekrofilii.⁶⁵

Sexuální touha spalovače po zaměstnankyni Liškové je očividná. Za slovy o pomoci a nevinném pozvání do bytu Kopfrkinglových se tak skrývá prostý chtíč.⁶⁶

Ve scéně, kdy se hlavní hrdina chystá zavraždit svou manželku, je patrná sexuální narážka, a to tehdy, kdy jí sděluje, že se po slavnostní večeři společně vykoupou ve své krásné koupelně.

Celé filmové zpracování je provázáno motivem smrti. „*Dáš si věneček nebo rakvičku?*“ Je zřejmé, proč právě tyto dva zákusky jsou dány Milimu na výběr. Smrt je nedílnou součástí Kopfrkinglova života. Denně se s ní stýká tváří v tvář, a tak nepovažuje za něco neobvyklého o ní mluvit bez sebemenšího morálního zaváhání, a to i v situacích, kdy hovořit na toto téma je opravdu nevhodné. Při návštěvě pouti se jediný pan Kopfrkingl nebaví při sledování akrobatů a ostatních lidí, kteří si užívají zábavy a navštěvují všemožné atrakce. Ve svém živlu se ocitne až v Panoptiku, v němž smrt hraje hlavní roli. Hltá každé slovo muže v motýlku a po prohlídce nedokáže odolat speciálnímu oddělení, na které jej pán upozorní. Dokonce i v názvu písní, které jsou panem Kopfrkinglem navrženy Zině k zahrání na klavír na oslavě narozenin, je smrt obsažena: *Písně o mrtvých dětech, Tanec kostlivcův*. Scéna, kdy na Štědrý den hospodyně Bettelheimových paní Anežka přichází zabít rodině kapry k štedrovečerní večeři, je celá prostoupena smrtí, ačkoliv smrtí zvířat, které pan Kopfrkingl považuje za rovnocenné s člověkem.

⁶⁴ KOPANĚVOVÁ, Galina. *Metamorfóza pana Kopfrkingla. Film a doba*, 1969. Ročník XV, číslo 5, s. 237

⁶⁵ BUBENÍČEK, Petr. *Tematizace bestiality ve Fuksově Spalovači mrtvol*. In: *Sborník Filozofické fakulty brněnské univerzity* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2002. [cit. 2016-05-01]. S. 127. Dostupné z: http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/104895/V_BohemicaLitteraria_04-2001-1_19.pdf?sequence=1

⁶⁶ KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2006. Profily (H & H), s. 98.

3.2 Kamera, střih a zvuk

Nejen skvělé herecké výkony, perfektně zpracovaný scénář a skvostné vedení zajistily filmu *Spalovač mrtvol* úspěch. Velký podíl na něm měl i Stanislav Milota (kamera), Jaromír Janáček (střih), František Černý (zvuk) a v neposlední řadě také Zdeněk Liška, který k filmu složil hudbu.

Stanislav Milota byl spoluvůrcem technického scénáře a navrhl zcela originální snímání filmu,⁶⁷ které je viditelné již od samého počátku příběhu. Střídání záběrů částí lidských a zvířecích těl je provázeno Kopfrkinglovým monologem. Nejdříve je v detailu vidět Kopfrkinglovo čelo, dále jeho nos, oči, hovořící ústa a ruce. Tyto záběry jsou kombinovány s detailními záběry očí Lakmé a zvířat. Až po několika vteřinách jsou postavy ukázány v celé podobě, a to zezadu, jak stojí u klece s tygrem. Podivnost úvodní scény je pak umocněna závěrečným obrazem rodiny v zrcadle, který je zdeformován do podoby rybího oka.

Film je z velké části tvořen detailními záběry, přičemž převažují záběry osob a jejich tváří, popřípadě částí obličejů, a to převážně očí. Záběr detailu zpravidla předchází ukázce celého výjevu. V restauraci U Stříbrného pouzdra se nejprve střídají obrazy částí hudebních nástrojů a až poté následuje obraz celého sálu. Stejně tak momentům, kdy jsou k vidění lidé užívající si pouťových atrakcí, předchází detailní pohled na kolotoč a pohyblivé figurky. U této scény se pozastavme. Návštěva pouti je spojena s návštěvou panoptika, přičemž je zde patrné paralelní uspořádání záběrů, jež představují veselé tváře členů rodiny a znuděný pohled pana Kopfrkingla na pouti, a vyděšené obličejy členů rodiny, hostů, a naopak zaujatý výraz Kopfrkingla v panoptiku. V panoptiku se pak objevuje další typ záběru, který představuje myšlenkový obraz pana Kopfrkingla. Majitel přivádí návštěvníky do starých lázní a pan Kopfrkingl si vzpomene na jejich koupelnu, tedy svou nejoblíbenější místnost, přičemž následuje obraz celé této místnosti.

Dalším výjevem, kterému předchází detail, je například oslava narozenin, jež je „zahájena“ polodetailním záběrem na kamarádky Ziny, dvojčata, která se napijí vína. Až poté je ukázána místnost, respektive stůl se všemi hosty. Ring a zápasníci jsou také viděni až poté, kdy Mili vyjekne a vytřeští oči. Scéna z oslavy židovského svátku

⁶⁷ POLÁČEK, Jan. *Příběh spalovače mrtvol. Dvojportrét Ladislava Fukse*. Praha: Plus, 2013, s. 158.

Chebra suda, na kterou se pan Kopfrkingl nechal pozvat doktorem Bettelheimem, rovněž začíná detailem, a to úst zpěváka, poté jeho obličej.

Ve filmu nastávají situace, kdy divák pozoruje okolí přímo očima spalovače. Tak tomu je například ve scéně, kdy děti odjíždí ke své tetě do Slatiňan, a pan Kopfrkingl předkládá Lakmé svůj plán společné večeře a koupele. Stejně tak kamera představuje Kopfrkinglův pohled v krematoriu v situaci, kdy se snaží chytit svou dceru a ubít ji tyčí.

Rychlý sled záběrů se objevuje v několika situacích. V obchodu s obrazy pana Holého, kdy si pan Kopfrkingl se zájmem prohlíží obrazy nahých či polonahých žen, aby pak zakoupil obrazy zcela jiného charakteru. V té samé scéně pak hrdina vybírá smuteční vzorek, coby ozdobou zarámovaného zákona o kremaci, přičemž jednotlivé typy jsou k vidění v rychlém sledu záběrů. Podobně jsou zobrazeny i mouchy, jež jsou uzavřeny ve vitrínce, kterou pan Fenek v zoufalství nabízí panu Kopfrkinglovi. Rychlý sled obrazů, který značí hrdinovu duševní nevyrovnanost, je viděn v situaci, kdy je spalovač seznamován s myšlenkou plynových žárovišť budoucnosti a následně se zájmem líčí svou vlastní vizi.

Jak již bylo zmíněno, film je z velké části tvořen detailními záběry částí těl, nejvíce pak očí a úst, a to nejen lidských, ale i zvířecích. Úvodní scéna je z takových záběrů složena. Rosana, kočka rodiny, je rovněž takovým způsobem zaznamenávána, stejně tak vánoční kapři, jejichž osud je zpečetěn.

Jídlo představuje nezbytnou součást filmového Spalovače. V řadě událostí je pro postavy přichystáno pohoštění, tak je tomu například v restauraci u Stříbrného pouzdra, při návštěvě Reinkových či při oslavě narozenin. V takových případech jsou jednotlivé postavy detailně zabírány při jedení, ačkoliv záběr na ústa při této činnosti je patrný pouze u pana Kopfrkingla.

Za zmínku jistě stojí přechody mezi jednotlivými scénami. Přechod z panoptika do ordinace doktora Bettelheima je uskutečněn záběrem na Kopfrkinglovu ruku, kdy v panoptiku upozorní ve svém monologu na schopnosti židovského doktora, a následně si začne vyhrnovat rukáv a hýbat rukou. V dalším záběru je mu pak brána krev již samotným lékařem a nachází se v jeho ordinaci. Jako paradoxní lze označit přechod mezi masérským salónem, tedy nevěstincem, a bytem rodiny. Kopfrkingl stojí svlečený do půli těla v salónu čekajíc na vykonání služby své oblíbené prostitutky. Při

spokojeném pohledu na ní se otočí a stejně oblečen, nebo spíš svlečen, se objevuje vedle manželské postele ve své domácnosti a s úsměvem věší vitríčku much na zeď. Posledním přechodem, který bude zmíněn, je přechod ze scény, kdy pan Kopfrkingl hovoří před členy rodiny v koupelně o koupelně, coby své nejoblíbenější místnosti, na scénu, jejíž hlavní náplní je návštěva Reinkových. Přechod je uskutečněn prostřednictvím záběru na Zininy ruce, které drží mléko za účelem nakrmení kočky. Následně se Zina s mlékem v rukách objevuje v obývacím pokoji a pan Kopfrkingl jej nabízí hostům k pití.

Hudba a zvuk tvoří nedílnou součást filmového zpracování, utváří jeho groteskně hororový charakter. Ve *Spalovači mrtvol* byly veškeré zvuky a hudba nahrány dodatečně, protože kamera, kterou byl film natáčen, neumožňovala zachytit dialogy přímo.⁶⁸ Ústředním hudebním doprovodem jsou housle doprovázeny ženským zpěvem beze slov, který svým zněním signalizuje silné či mírné dramatické napětí. Dalším doprovodem je pak pouze instrumentální hudba, beze zpěvu. Tempo a intenzita hudebního doprovodu vychází z charakteru jednotlivých scén a z míry dramatičnosti. Na pouti je například užito hudby typické pro taková místa zábavy, tedy rychlé, veselé, nevinné. Oproti tomu hudba v pozadí zábavy *Casina* vykazuje známky neřestných radostí. V dramatických chvílích pak hudba maximálně zintenzivňuje a nahrazuje většinu zvukových efektů. Ve filmu je také k hudebnímu doprovodu využito hraní či zpěvu postav, a to Ziny, která hraje na klavír, hudebního orchestru, jež je součástí zábavy v restauraci u *Stříbrného pouzdra* a smutečního obřadu, a zpěvu jednoho z Židů při oslavě svátku *Chevra suda*. V omezené míře hudba doprovází mluvený projev.

Scéna je často doprovázena jak hudbou, tak zvukem. Méně obvyklý je pak výskyt zvuku samostatně bez doplnění hudby. Takové zvuky pak představuje cinkání příborů, šustění papíru, otevírání dveří, skandování diváků (boxerský zápas), rány (boxerský zápas, zabíjení kaprů) či mlaskání při jídle.

Hlasitějšího zvuku je užito pro zvýšení dramatičnosti. V *panoptiku* například zazní hlasité vrznutí skříně, ze které následně vypadne figurína znázorňující mrtvou ženu. V krematoriu při hovoru Kopfrkingla s panem Dvořákem spadne o zeď opřená tyč, hlasitým pádem je tak určena její důležitost. Pro zvýraznění atmosféry jsou některé

⁶⁸ HORÁKOVÁ, Edita. *Spalovač mrtvol, nejlepší český horor?* In: *Kinobox.cz* [online]. 25. 2. 2009 [cit. 2016-06-09]. Dostupné z: <http://www.kinobox.cz/clanek/248-spalovac-mrtvol-nejlepsi-cesky-horor>

činnosti doprovázeny hlasitějším zvukem, tak je tomu například v situaci, kdy Kopfrkingl vytahuje hřebíky z rakve, do níž chce později uložit tělo svého syna.

4. Porovnání knižního a filmového zpracování

Označení „komparatistika“ není termín zcela přesný, neboť se sice vztahuje na srovnávání, ale přehlíží jeho předmět – srovnávací věda existuje nejenom s ohledem na literaturu.⁶⁹ Přesnější vymezení pak představuje termín „všeobecná a srovnávací literární věda“. Všeobecná literární věda a srovnávací literární věda sice vykazují jiné znaky, ale protože na sebe vzájemně odkazují, je jejich spojení nepopiratelné.⁷⁰ „*Všeobecná literární věda se zakládá na tom, k čemu došla literární věda srovnávací; a naopak srovnávání literatur dokládá obecná stanoviska.*“⁷¹

Vymezení této vědy je velmi náročné, avšak uveďme si alespoň pár oblastí, které jsou předmětem jejího zkoumání. Komparatistika klade důraz na znalost co nejvíce jazyků. Vyžaduje také znalost příslušných literatur, jejich historie a sociálních funkcí.⁷² Díky takové znalosti se pak komparatista orientuje v komplexní historii literatury či literatur.⁷³

Obecně lze však říci, že srovnávací literární věda je studium literatur ve vzájemném vztahu. Zabývá se texty velmi specifickým způsobem, její metodou je srovnávání, jejím předmětem literatura v mezinárodních a interdisciplinárních souvislostech.⁷⁴

Při samotné komparaci je pak důležité přiřadit text k různým systémům. Systémy týkající se této vědní disciplíny jsou následující: systém žánrů, systém historie látek, témat a motivů, systém epochy, ve které text vznik, systém jiné národní literatury

⁶⁹ CORBINEAU-HOFFMANN, Angelika. *Úvod do komparatistiky*. Praha: Akropolis, 2008, s. 18.

⁷⁰ Tamtéž, s. 17.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž, s. 14.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž, s. 33.

(jeho překlad), systém jiného druhu umění, systém kolektivních národních představ a systém věd.⁷⁵

4.1 Film a román

Vyprávění příběhu je společné oběma druhům umění. To, co je napsáno v knize, může být zhruba zobrazeno či řečeno ve filmu. Avšak mezi těmito druhy umění jsou značné rozdíly. Mezi ten nejzákladnější a zjevný patří způsob zobrazení příběhu. V knižní podobě je příběh zobrazen prostřednictvím psaného textu, zatímco příběh ve filmovém zpracování vychází ze záběrů, které na sebe bezprostředně navazují. Dalším rozdílem je časová omezenost filmu.⁷⁶ Délka trvání filmu se průměrně pohybuje kolem devadesáti minut, kdežto délka obsahu knižního zpracování může být neomezená, a proto není možné, aby film zobrazil všechny pasáže své knižní předlohy. Film však může vyobrazit pomocí jednoho záběru to, co je v knize líčeno na mnoha stranách textu. Ve filmu je také potlačena osoba autora. V literárním díle autor může do děje zasahovat, zaujímat hlavní či důležitou roli v příběhu, a nebo pouze popisovat události a mít tak funkci jakési kamery. Při čtení knihy se čtenář soustředí pouze na danou část textu, avšak ve filmovém zpracování může jeden divák svou pozornost věnovat zcela odlišnému předmětu než divák druhý, ačkoliv to nemusí být záměr režiséra.

„Napětí románu vychází ze vztahu mezi materiály příběhu (zápletka, postavy, prostředí, téma a tak dále) a jeho narácí jazykem; jinými slovy mezi vyprávěním a vypravěčem. Na druhou stranu napětí filmu vzniká mezi materiály příběhu a objektivní povahou obrazu.“⁷⁷ Divák má tak z filmu bohatší zážitek, avšak je jím částečně potlačena diváková představivost.

I přes velký počet rozdílů patří spojení literárního díla a filmu k velmi oblíbenému a frekventovanému.

Film *Spalovač mrtvol* působí jako věrná kopie své knižní předlohy, avšak po hlubší analýze je patrná řada odlišností. Nejprve budou stručně porovnány postavy.

⁷⁵ Tamtéž, s. 39.

⁷⁶ MONACO, James. *Jak číst film: svět filmů, médií a multimédií : umění, technologie, jazyk, dějiny, teorie*. Praha: Albatros, 2004. Albatros Plus, s. 41.

⁷⁷ Tamtéž, s. 43.

Komparace bude zaměřena na jednotlivé pasáže, zvláště pak na ty, které byly ve filmu vynechány či naopak.

4.1.1 Postavy

Pojetí některých postav je ve filmu a knižní předloze zčásti odlišné. Například hlavní hrdina. S panem Kopfrkinglem je ve filmovém zpracování výrazně pojena sexualita. Při pohledu na paní Liškovou je zjevné, že po ni sexuálně touží, avšak v novele není Kopfrkinglův záměr tak výrazný. Filmové zpracování je rovněž rozšířeno o záběry pana Kopfrkingla, jenž toužebně hledí na obrazy nahých žen, které jsou součástí bytu rodiny. Skutečnost, že pan Kopfrkingl navštěvuje nevěstinec, je v novele patrná ze dvou situací, a to z návštěvy ordinace doktora Bettelheima a zápasu v boxu. Již samotné profesionální zaměření lékaře a Kopfrkinglovy tajnosti ohledně těchto pravidelných prohlídek, napoví, z jakého důvodu je vlastně podstupuje. Při zápase pan Kopfrkingl příteli Willimu sděluje, že jej zaujala žena, která mu profilem a poprsím připomíná starou známou, horší prostitutku. Zatímco ve filmovém zpracování je návštěva masérského salónu, tedy nevěstince, diváku přímo ukázána.

Ve filmovém zpracování je hlavní postava několikrát diváku ukázána takovým způsobem, že působí ošklivě až odpudivě. V restauraci si pan Kopfrkingl čistí uši vatovou tyčinkou. V jedné ze scén z krematoria pak pan Kopfrkingl svačí, přičemž tento detailní záběr je střídán s krátkým záběrem na mrtvou slečnu Čárskou ležící v rakvi. Tento detail je sám o sobě mírně odpudivý, avšak odpudivost je umocněna dalšími dvěma prvky. Prvním z nich je moucha, která létá kolem hlavy pana Kopfrkingla, brzy však odlétá, protože ji spalovač nevědomky odežene svou rukou, kterou si sáhne do ucha. Tento posunek je pak prvkem druhým. Při romantické večeři s manželkou Marií sice nehovoří s otevřenými ústy, avšak má je mastná. A tak se z pana Kopfrkingla, jenž sebe samého označuje za milovníka všeho krásného, nejednou stává reprezentant ošklivosti.

Adaptace postav ostatních je věrná literární předloze. Vlasta Chramostová, představitelka Lakmé, však neztvárnila pouze roli tiché a krásné manželky Karla Kopfrkingla (Rudolfa Hrušínského), ale i roli prostitutky Dagmar, jejímž pravidelným klientem byl právě pan Kopfrkingl. Jana Stehnová a Miloš Vognič, tedy Zina a Mili,

jsou rovněž kopiemi svých literárních vzorů. Krásná, černovlasá Zina, zženštilý a bojácný Mili, jsou jak v knize, tak ve filmu pokorní a poslušní, avšak lehký náznak rošťáctví je patrný v obou zpracování. V úvodní filmové scéně pan Kopfrkingl děti s úsměvem napomíná, protože se drží jedné z klecí a šklebí se na divoká zvířata. V knize se pak sourozenci slovně pošťuchují, když se vracejí z nákupu kaprů k štědrovečerní večeři.

Totožná s charakteristikou v novele je i postava našeptávače a manipulátora Waltera Reinkeho, kterého ztvárnil Ilja Prachař, stejně tak jako jeho manželka, plavovlasá Erna, Zora Božinová. Výstřední pár, Bohumila Myslíková a Vladimír Menšík, se od svých knižních protějšků rovněž téměř neliší. Manžel je v knize popsán jako tlustší muž s holí, v tvrdém klobouku, manželka pak jako žena s dlouhým pérem na klobouku a svazkem korálů kolem krku. Zde je patrná jedna drobná odlišnost, a to absence mužova klobouku. Ve filmovém zpracování se manželský pár objevuje v restauraci U Stříbrného pouzdra, v novele však nikoliv. Dalšími opakovaně se vyskytujícími postavami jsou mladičká růžolící dívka v černých šatech, Jana Šulcová, starší mužík s červeným motýlkem a bílým tvrdým límcem, Václav Štekl a starší žena v brýlích u sklenice piva, Marie Rosůlková, která však ve filmu sklenici piva nemá. Dívka je jak v knize, tak ve filmu doprovázena chlapcem, Janem Řeřichou, avšak její šaty nejsou černé. Starší mužík pak zaujímá ve filmovém zpracování více rolí, a to hudebníka v restauraci U Stříbrného pouzdra, majitele panoptika, ačkoliv v novele jím byla žena a muž v motýlku prodával lístky, a klienta prostitutky Dagmar v masérském salónu. Společnou rolí knihy a filmu je pak role rozhodčího v boxerském zápasu.

Výraznou roli zaujala tajemná žena v černém, Helena Anýžová. Zatímco ve filmovém zpracování se pravidelně vrací, v knize je její přítomnost nepatrná. Objevuje se na boxerském zápase, coby černá žena u vchodu, a poté v situaci, kdy pan Kopfrkingl odchází z domu v masce žebráka. „*Vyšel na ulici, vmísil se mezi lidi, kteří právě přecházeli kolem domu, ale ještě se trochu otočil a tu se mu zdálo, jako by na druhém chodníku v dálce postávala Zina a dívala se.*“⁷⁸ Ve filmovém zpracování záhadná žena pravděpodobně představuje Kopfrkinglovo svědomí, avšak v knižním zpracování je nesnadné určit úlohu této postavy.

⁷⁸ FUKS, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Vyd. 6. V EMG 3. Praha: Odeon, 2013, s. 95.

Rudolf Hrušínský rovněž jako Vlasta Chramostová zaujal dvě role. První z nich představuje již zmíněný Karel Kopfrkingl, druhou pak tibetský mnich, který je nositelem vlastností pana Kopfrkingla.

Na základě výše uvedeného výčtu lze říci, že filmové postavy se od postav knižní předlohy v zásadě neliší. V panoptiku však místo majitelky zaujímá muž, který je rovněž představitelem pána v motýlku a tvrdém límci. Vzhledem k tomu, že v knize se tato postava opakovaně objevuje, a to i ve scénách či situacích, které nejsou ve filmové verzi, bylo logickým řešením přidělit jí v této verzi i roli průvodce. Postava tajemné ženy v černém zaujala ve filmu výrazně důležitější úlohu. Oproti tomu motivy, které v knize měly své pevné postavení, se v druhé verzi objevily sporadicky. Tak tomu bylo například u ženy s brýlemi a pivem v ruce, jejíž postava ve filmu zaujala roli nesmělé starší ženy v brýlích, avšak bez piva. Jak již bylo řečeno, postava Karla Kopfrkingla je ve filmu úžeji spjata se sexualitou a ošklivostí. V knize jsou přítomny náznaky Kopfrkinglových tužeb, které film nejen reflektuje, nýbrž i objasňuje. Zatímco v novele se spalovač skrývá za závojem nevinnosti, ve filmu je tato pomyslná rouška brzy stržena.

4.1.2 Pasáže

V této kapitole budou popsány jednotlivé scény, které nemají své zastoupení v knižní předloze, anebo naopak chybí ve filmovém zpracování, a dále pak výraznější odlišnosti ve stejných výjevech.

Prostředí restaurace U Stříbrného pouzdra se liší, v knize se rodina a hosté nachází venku, zatímco ve filmu uvnitř. Pan Kopfrkingl ve filmu hosty usazuje ke stolům a také přivítá Reinkovy, avšak ani jednu z těchto činností nevykonává v knižní předloze. Stejně tak nemá proslov před hosty restaurace. Reklama Josefy Broučkové, na niž je upozorněno již v první kapitole, se ve filmu nevyskytuje.

Ve filmovém zpracování pak následuje výjev, kdy se pan Kopfrkingl nachází v obchodě pana Holého a kupuje obrazy. V knižní předloze přichází k rodině s koupenými obrazy, aniž by tento výjev předcházela pasáž jejich koupě, a navíc následuje až po návštěvě panoptika. V panoptiku provází návštěvníky ráčkující stará snědá žena, která vypráví prostřednictvím veršů o morové epidemii. Ve filmu je tímto

vypravěčem již zmíněný muž v motýlku, jenž také užívá veršů, avšak neráčkuje. V knize je často upozorňováno na malého chlapce, skřítko Vítka, který je na závěr prohlídky „oživen“ majitelkou. Ve filmu pak Vítek nezaujímá tak výraznou roli, jeho přítomnost je nahrazena opakovanými záběry na tajemnou ženu v černém. Muž v motýlku pak nabízí návštěvníkům k prohlédnutí speciální oddělení s upřeným pohledem na pana Kopfrkingla, který samozřejmě takovou nabídku neodmítne, a tak brzy poté se zájmem sleduje různě zdeformované lidské tváře a těla v nálevecích. V knize speciální oddělení svou úlohu nemá.

Poté, kdy pan Kopfrkingl v krematoriu vyděsí slečnu Liškovou, následuje jeho pravidelná návštěva masérského salónu Iris, tedy nevěstince. Tato scéna v knize není, a po vylekání slečny Liškové pan Kopfrkingl i nadále setrvává v krematoriu. Po práci se vydává do knihařství nechat si svázat zákon o kremaci, poté do obchodu koupit Zině šaty k narozeninám a na závěr své výpravy se staví u pana Holého za účelem koupě obrazu, svatebního průvodu. Tuto obchůzku pan Kopfrkingl ve filmu nevykoná.

Při oslavě Zininých narozenin Jan Bettelheim poznamená, že je snad možné smíchat popel dvou lidí, kteří k sobě nepatří. Je zajímavé, že tato poznámka není ve filmu řečena, Jan Bettelheim navíc při oslavě neřekne ani slovo.

Návštěva boxerského zápasu následuje jak v knižním, tak ve filmovém zpracování po oslavě narozenin, ačkoliv s odlišnostmi. V knize Willi častěji komentuje zápas, přičemž české výpovědi doplňuje o výrazy německé. Po zápase pak proběhne rozhovor mezi Willim a panem Kopfrkinglem. Ani jedna ze zmíněných událostí se ve filmu však neobjevuje.

Vánoce se ve filmovém pojetí oproti knižnímu příliš nemění, avšak pár rozdílů je zde patrných. Pan Kopfrkingl společně s dětmi se zájmem poslouchá za dveřmi, když v koupelně hospodyně Anežka připravuje kapry. V knize se Mili při zvuku, který značí smrt kapra, odvrací, zatímco ve filmu se stejně jako otec a sestra usmívá. Zásadnější rozdíl přichází, když Willi Reinke hovoří s panem Kopfrkinglem a nabízí mu přihlášku do strany, takový krok v knize totiž neučiní. To, že se hlavní postava stane členem strany, se čtenář dozví náhodou, a to v jedenácté kapitole, kdy je hlavní hrdina pozván do Casina. Ve filmové verzi Willi zadá panu Kopfrkinglovi úkol, aby se nechal pozvat na židovskou slavnost a při tom vyslechl, o čem se Židé baví. Pan Kopfrkingl pak opět navštíví doktora Bettelheima a vskutku se slavností účastní. V knize pak Willim není

informován o svém úkolu ústně, nýbrž písemně, a s dopisem je mu i zaslána maska žebráka. Jako žebrák se pan Kopfrkingl vydává před židovskou radnicí a pozoruje přicházející návštěvníky, přičemž od některých dostává almužnu.

Pan Kopfrkingl se ocitá v Casinu. V knize po nátlaku ze strany ostatních členů strany podotýká, že se může nechat rozvést se svou ženou, Židovkou. Ve filmu je pak scéna ukončena větou řečenou Walterem: „Čeká ji, Karl, mnoho starostí.“⁷⁹ O rozvodu se přitom ani pan Kopfrkingl, ani členové strany nezmíní.

Událostí, která se ve filmu neobjevila, je návštěva Petřínské rozhledny, jež je naplní celé dvanácté kapitoly novely. I zde se objevuje postava růžolící dívky v černých šatech, muže v bílém tvrdém límci a samozřejmě výstřední manželský pár. Oproti běžnému chování pana Kopfrkingla jsou zde zjevné narážky na původ manželky a na Kopfrkinglovo oddání nacistické ideologii.

Po návštěvě Casina, v knize po výstupu na rozhledu, pan Kopfrkingl hovoří s ředitelem Sncem, přičemž brzy poté přichází do krematoria gestapo a zatýká jak ředitele, tak kolegy Zajíce a Berana. V knižní předloze je tato událost shrnuta jednou větou. Následuje vražda Lakmé. V knižní předloze pan Kopfrkingl hovoří s Lakmé o budoucnosti: „*Máme, nejčistší, život před sebou. Máme, nadoblačná, otevřený svět. Je nám otevřeno nebe, [...] na kterém za celých těch devatenáct let, co jsme spolu, nepřelétl jediný mráček. [...]*“⁸⁰ Čtenář tak nemá nejmenší tušení o jeho úmyslu, a je tímto činem velmi překvapen. Ve filmu však pan Kopfrkingl svůj záměr naznačuje, a to v situaci, kdy Lakmé uklízí šálky. Poté, kdy pronese stejnou řeč jako v knize, poznamená: „Ty jsi aspoň měla hudbu ráda.“ Přistupuje k ní tedy jako již k mrtvé. Ihned po oběšení své ženy nalije pro kočku mléko do misky, pohladí ji a s pečlivostí uvazuje rozvázaný střevec visící Lakmé. Poté přichází tibetský mnich. V knize po vraždě odchází pan Kopfrkingl na policii ohlásit manželčinu sebevraždu. Pohřeb, kterému jsou ve filmu věnovány tři minuty, během nichž spalovač pronese svůj nacistický proslov, je v knize odbyt jednou větou: „*Lakmé byla zpopelněna v Chrudimi u Slatiňan...*“⁸¹ Výroky, které jsou řečeny panem Kopfrkinglem při pohřbu, zazní v knize ve čtrnácté kapitole, tedy bezprostředně po smrti Lakmé, a jsou směřovány na děti.

⁷⁹ *Spalovač mrtvol* [film]. Režie Juraj HERZ. Adaptace románu Ladislava FUKSE. Československo, 1968.

⁸⁰ FUKS, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Vyd. 6. V EMG 3. Praha: Odeon, 2013, s. 122.

⁸¹ Tamtéž, s. 123.

Průběh vraždy Miliho je ve filmu ochuzen o setkání s panem Fenkem a detailnější prohlídku krematoria. Mili je v knize nejistý a zděšený, zatímco ve filmové verzi jej viditelnější strach přepadá až tehdy, když otec otevírá rakev a ukazuje synovi mrtvolu čistokrevného Němce. Také věty, které pronese spalovač před tím, než svého syna ubije tyčí, se odlišují. „*Má rakev, jaká má být, dost vysokou a širokou, co, Mili, aby sis lehl k němu?* [...]“⁸² Ve filmové verzi pak tato věta nezazní. Pan Kopfrkingl nejprve upozorní Miliho na špinavé brýle a mezitím, co je Milivoj kapesníkem zbavuje nečistot, sáhne spalovač pro tyč, přibližuje se k synovi a praví: „*V lidském popelu není rozdíl. Co abych tě, Mili, dal k němu?*“⁸³ Následuje příchod tibetského mnicha, který Kopfrkinglovi sděluje, že je čas jít. V knize se pak velvyslanec poprvé objevuje až poté, co je panu Kopfrkinglovi sdělena tajná informace o plynových žárovištích. Mnich se vrací brzy po své první návštěvě se zprávou, která je ve filmu spalovači řečena již po vraždě Miliho. V knize pak pan Kopfrkingl o pár dní později opět zavítá na policejní stanici a ohlásí, že pohřešuje syna.

Kopfrkinglovo vzrůstající šílenství lze dešifrovat v situaci, kdy si při cestě do krematoria všimne reklamy Josefy Boučkové a *má dojem, jako by z ní chtělo pár písmenek vyskočit*.⁸⁴ Ve filmovém zpracování pak odhalení přichází tehdy, když je seznamován s myšlenkou plynových žárovišť, a podává s velkým zaujetím svou vlastní vizi. Poté hlavní hrdina připravuje na prohlídku krematoria i své druhé dítě, přičemž cesta probíhá stejně, pan Kopfrkingl vede s dcerou velmi podobný dialog, respektive monolog, upozorňuje na tytéž jevy, a dokonce ji chce připravit o život tímž způsobem. Zina se však na rozdíl od svého bratra brání a využívá situace, kdy se otcí zjeví tibetský velvyslanec, a utíká. Následuje příjezd černého vozidla a upozornění na pracovně nabytou budoucnost. Závěr v knižní předloze se od toho filmového značně liší. Zina se se svým otcem do krematoria nevydává, ačkoliv prohlídku pan Kopfrkingl naplánuje. Té však předchází druhá návštěva Tibetana. Objevuje se auto bílé, do kterého je pan Kopfrkingl odveden muži v bílém. Na úplný závěr se pan Kopfrkingl vrací domů, je po válce. Čtenáři je zatajeno, jaká byla spalovačova role ve válečném období.

⁸² Tamtéž, s. 129.

⁸³ *Spalovač mrtvol* [film]. Režie Juraj HERZ. Adaptace románu Ladislava FUKSE. Československo, 1968.

⁸⁴ FUKS, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Vyd. 6. V EMG 3. Praha: Odeon, 2013, s. 127.

Závěrečné shrnutí

Jak již bylo řečeno, Ladislav Fuks se nebránil změnám, které režisér při tvorbě scénáře navrhl. Obě varianty Spalovače mrtvol vtáhnou čtenáře i diváka do doby předválečné, avšak cílem není představit hrůzy, jež s sebou válka přinesla. Spalovač mrtvol je dokonce ochuzen o detailnější popisy dobových událostí. Informátory jsou pak zaměstnanci krematoria, kteří spalovači sdělí ty nejdůležitější události, přičemž jim není přikládána důležitost. Hlavním nositelem zpráv „zvenčí“ je pak Willi Reinke, který však na základě své víry v nacistickou ideologii podává informace, jež nejsou objektivní. Karel Kopfrkingl je tak přesvědčen o tom, že přichází něco nového, velkolepého, co změní svět a všichni budou šťastní. Tuto myšlenku rozhodně nesdílí jeho žena Marie, která se v průběhu díla i filmu mění. Ze spokojené a usměvavé manželky se postupně stává smutná žena, která se bojí nejen o budoucnost svoji, ale hlavně o budoucnost svých dětí.

Spalovač mrtvol ukazuje zrod zla v člověku. Karel Kopfrkingl je člověk, který není ve svém životě příliš spokojený, pouze si na šťastného hraje. Uniká do světa dalekého Tibetu, aby utekl před skutečností. Když se objevuje Willi Reinke a přítel označí za vyvoleného, srdce pana Kopfrkingla plesá. Willi si tak pojistí spalovačovu náklonnost. Čím větší důležitost Kopfrkinglovi přikládá, tím větší oddanost jemu a Hitlerovi zajistí. Za vrchol oddanosti lze označit vraždy Lakmé, Miliho a pokus o vraždu Ziny. Děsivou skutečností spáchání těchto činů předčí důvod jejich vykonání. Kopfrkingl nechce, aby se jeho rodina ve světě, který se bude řídit novým řádem, trápila. O problémech, které jeho ženu Marii a děti čekají, nejprve hovoří našeptávač Willi. Proč své nejbližší spalovač zavraždil? Mohl se přece nechat rozvést. Dle Kopfrkinglova smýšlení lze tvrdit, že je zabil, protože je měl příliš rád. Přál jim to nejlepší, a to je dle Kopfrkingla možnost spasení.

Kopfrkinglův svět je uzavřenou scénou, kde vystupují titíž herci pronášející tytéž repliky. Kopfrkingl je režisér, který touží po novém obsazení herců, dokonce změnit příběh, který se před jeho zraky den za dnem odehrává bez sebemenšího náznaku změny. Tuto touhu však ukrývá hluboko v sobě a sebe i své okolí utvrzuje v tom, že je s provedením spokojený. Až příchod nového člena souboru přiměje Kopfrkingla k postupným změnám. Nejprve upravuje jednotlivé repliky. Dále pak téma. Až nakonec mění herecké osazenstvo.

Závěr knihy vyvolá ve čtenáři otázku, zda Karel Kopfrkingl bude ve svých činech pokračovat. Willi Reinke, našeptávác a manipulátor, je pravděpodobně za svou činnost potrestán, tudíž není nikdo, kdo by se na utváření „nového“ pana Kopfrkingla podílel. S vysokou pravděpodobností se však objeví jiná autorita, která Kopfrkinglovu povahu odhadne a využije jeho snadné zmanipulovatelnosti. Oproti tomu mu filmový závěr vychází vstříc, takže se může světu představit v plné síle ve své nové roli jako spalovač Karel Kopfrkingl.

Ladislav Fuks dal vznik dílu, které se zapíše do paměti každého čtenáře. Ať už se jedná o čtenáře zasvěceného, obeznámeného s autorovou tvorbou, či zcela nezkušeného, který se k dílu dostane pouze náhodou, dílo nenechá klidným žádného z nich. Rozsáhlé Kopfrkinglovy monology, náznaky, skryté významy, tajemno, pocit strachu, ale i moci a touhy, to vše kniha nabízí. Nesnadný úkol pak čekal Juraje Herze. Ve spolupráci se samotným autorem, se schopným pracovním týmem a hereckým osazenstvem však tento úkol splnil a naplnil tak očekávání diváků, kteří na filmovou adaptaci netrpělivě čekali.

Seznam literárních děl a rok vydání

- 1958 – odborná monografie **Zámek Kynžvart – historie a přítomnost**
- 1964 – povídkový cyklus **Mí černovlasí bratři**
- 1966 – román **Variace pro temnou strunu**
- 1967 – novela **Spalovač mrtvol**
- 1969 – povídkový soubor **Smrt morčete**
- 1970 – román **Myši Natálie Mooshabrové**
- 1971 – román **Příběh kriminálního rady**
- 1972 – novela **Nebožtíci na bále**
– novela **Oslovení z tmy**
- 1974 – román **Návrat z žitného pole**
- 1976 – próza **Mrtvý v podchodu**
- 1977 – próza **Pasáček z doliny**
- 1978 – próza **Křišťálový pantoflíček**
- 1980 – novela **Obraz Martina Blaskowitze**
- 1983 – román **Vévodkyně a kuchařka**
- 1988 – zveřejněna kapitola z nedokončeného románu **Podivné manželství Lucy Fehrové**
- 1994 – průvodce librety italských oper „**Let’ myšlenko, na zlatých křídlech váňku...**“
- 1995 – vzpomínková kniha s názvem **Moje zrcadlo** a podtitulem *a co bylo za zrcadlem*, na které se podílel společně s Jiřím Tušlem

Seznam použité literatury

Primární literatura:

FUKS, Ladislav. Spalovač mrtvol. Vyd. 6. V EMG 3. Praha: Odeon, 2013. ISBN 978-80-207-1470-1.

Sekundární literatura:

CORBINEAU-HOFFMANN, Angelika. *Úvod do komparatistiky*. Praha: Akropolis, 2008, ISBN 978-80-86903-78-1.

GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013. Tváře české literatury, sv. 4. ISBN 978-80-7491-056-2.

GRYM, Pavel. Pana Kopfrkingla cesta ke zradě. *Lidová demokracie*, 1967. Ročník 23, č. 221.

CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Brno: Host, 2008. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-260-2.

JANDÁČEK, Petr. Pan Kopfrkingl a žlutá kniha o Tibetu. *Nový orient* 65, 2010, č. 4, s. 54. ISSN 0029-5302.

KOPANĚVOVÁ, Galina. Metamorfóza pana Kopfrkingla. *Film a doba*, 1969. Ročník XV, číslo 5. ISSN 0015-1068.

KOSKOVÁ, Helena. *Hledání ztracené generace*. Praha: H & H, 1996. ISBN 80-85787-93-8.

KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. Jinočany: H & H, 2006. Profily (H & H). ISBN 80-7319-062-1.

MONACO, James. *Jak číst film: svět filmů, médií a multimédií : umění, technologie, jazyk, dějiny, teorie*. Praha: Albatros, 2004. Albatros Plus. S. 41. ISBN 80-00-01410-6.

NÜNNING, Ansgar, Jiří TRÁVNÍČEK a Jiří HOLÝ (eds.). *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce - osobnosti - základní pojmy*. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4.

OPELÍK, Jiří. Nenáviděné řemeslo. Výbor z kritik 1957-1968. Praha: Československý spisovatel, 1969. Str. 195

POHORSKÝ, Miloš. *Zlomky analýzy: k poválečné české literatuře*. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0196-3.

POLÁČEK, Jan. *Příběh spalovače mrtvol: dvojportrét Ladislava Fukse*. V Praze: Plus, 2013. Objevené portéty. ISBN 978-80-259-0221-9.

SUCHOMEL, Milan. *Literatura z času krize: šest pohledů na českou prózu 1958-1967*. Brno: Atlantis, 1992. ISBN 80-7108-051-9.

Internetové zdroje:

BUBENÍČEK, Petr. Tematizace bestiality ve Fuksově *Spalovači mrtvol*. In: *Sborník Filozofické fakulty brněnské univerzity* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2002 [cit. 2016-05-01], s. 125. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/104895/V_BohemicaLitteraria_04-2001-1_19.pdf?sequence=1.

HORÁKOVÁ, Edita. Spalovač mrtvol, nejlepší český horor? In: *Kinobox.cz* [online]. 25. 2. 2009 [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.kinobox.cz/clanek/248-spalovac-mrtvol-nejlepsi-cesky-horor>

MAGDOŇ, Libor. *Slovník české prózy* [online]. Heslo Spalovač mrtvol. 1994. [cit. 2016-02-11]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1423>

SUCHOMEL, Milan. *Literatura z času krize: šest pohledů na českou prózu 1958-1967*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 92.

¹ PEDAGOGICKÁ FAKULTA MU. Slovník literárních pojmů. In: *Literatura v kontextu české a světové kultury* [online]. [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: http://www.ped.muni.cz/weng/literatura/_items/items_all.html

Ostatní zdroje:

Spalovač mrtvol [film]. Režie Juraj HERZ. Adaptace románu Ladislava FUKSE. Československo, 1968.